

Willibrord Rutten

*Buitenbeentjes. Nederlandse kompels in de Luikse kolenmijnen na de Tweede Wereldoorlog**

Wallonië: het beloofde land

Sedert de de-industrialisatie heeft Wallonië veel van zijn glans verloren, maar in betere tijden was het voor Vlamingen *La terre promise*, om de titel te citeren van de Franse vertaling van een boek van Pascal Verbeken over de 'grote trek' naar het Zuiden van België.¹ Op de vlucht voor honger en ellende verlieten vanaf het midden van de negentiende eeuw tienduizenden gezinnen het verarmde Vlaanderen om zich definitief te vestigen in Wallonië, de bakermat van de Industriële Revolutie op het Europese vasteland. Hier vond men werk in overvloed, zij het dat de arbeidsomstandigheden dikwijls menonwaardig waren. Ontelbare Waalse families blijken Vlaamse roots te hebben, al is men zich daar amper van bewust. De Vlaamse emigratie naar het 'dichtstbijzijnde buitenland' is een vergeten hoofdstuk uit de Belgische sociale geschiedenis. Ook wat dat betreft staan Vlaanderen en Wallonië met de ruggen naar elkaar toe. Pas de laatste tijd krijgt deze episode meer aandacht.² Wat meer historisch besef kan geen kwaad in een situatie van oplopende communautaire spanningen in België, zegt Geert van Istendael.³

Niet alleen voor de Vlamingen was Wallonië het beloofde land. Ook op de buurlanden van België oefende het een grote aantrekkingskracht uit. Arbeidsmigranten uit Nederland werden incidenteel aangetroffen tot in de

* À la mémoire de Michel Hannotte (1946-2005), fondateur et directeur de l'*Institut d'Histoire Ouvrière Economique et Sociale à Seraing-sur-Meuse*. Je lui suis reconnaissant pour ses conseils, les nombreuses discussions enrichissantes et pour les agréables moments passés à l'IHOES en 2004. Un grand merci au personnel de l'institut pour son aide précieuse. Mes remerciements s'adressent également au prof. Simon Petermann, Président du *Département de science politique de l'Université de Liège* pour avoir avancé ce projet de recherche transfrontalière par l'accord de coopération de 13 avril 2004 entre son institution et le Sociaal Historisch Centrum voor Limburg. Je tiens également remercier mon partenaire dr. Pierre Verjans, chef de travaux à l'Université de Liège, pour avoir mis son bureau à ma disposition durant mon séjour d'échange. Mijn dank gaat ook uit naar drs. Paul Arnold (SHCL), die mij behulpzaam was bij het invoeren van de data voor de steekproef.

- 1 Pascal Verbeken, *Arm Wallonië. Een reis door het beloofde land* (Antwerpen-Amsterdam 2007), vertaald als *La terre promise. Flamands en Wallonie suivi d'extraits choisis de l'ouvrage À travers les Flandres (1902) d'Auguste de Winne* (Brussel 2010). Verbeken maakte samen met Luckas Vander Taele ook een televisie-documentaire met de titel *Arm Wallonië/ La Terre Promise*, bedoeld als 'eerbetoon aan de half miljoen Vlamingen die tussen 1840 en 1960 naar Wallonië migreerden'. Uitgezonden in drie delen op Canvas en RTBF in januari 2010.
- 2 Behalve *Arm Wallonië* verscheen nog het proefschrift van Yves Quairiaux, *L'image du flamand en Wallonie (1830-1914). Essai d'analyse sociale et politique* (z.p. 2006) die de oorsprong blootlegt van de vooroordelen over Vlamingen in de Waalse publieke opinie. Verschenen na afsluiting van de kopij: Idesbald Goddeeris en Roeland Hermans (red.), *Vlaamse migranten in Wallonië 1850-2000*. Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd; 26 (Leuven 2011).

Borinage, het hart van Wallonië.⁴ De hoogste concentratie Nederlanders vinden wij natuurlijk niet in het verre Henegouwen, maar in de provincie Luik, de enige Waalse provincie die aan Nederland grenst. Zij kwamen veelal uit Zuid-Limburg. Dit artikel gaat over de Limburgse mijnwerkers die in de jaren 1950 werk vonden in het Luikse kolenbekken. Deze grensarbeiders waren de hekkensluiters van een 'grote trek' die honderd jaar eerder op gang kwam en met onderbrekingen doorging totdat Wallonië vanaf de jaren zestig economisch in verval raakte.⁵ Het economisch zwaartepunt van België verlegde zich naar Vlaanderen en daarmee droogde de stroom van Zuid-Limburg naar het Walenland op.⁶

De trek naar Wallonië ging met *ups* en *downs* al naar gelang de economische conjunctuur, de valutaverhoudingen en de situatie op de arbeidsmarkt aan weerszijden van de staatsgrens. Rond 1910 woonden alleen al in de provincie Luik meer dan 11 duizend mensen van Nederlandse afkomst.⁷ De emigratie naar Wallonië was toen op zijn hoogtepunt. In de loop van de twintigste eeuw kreeg de Nederlandse emigratie naar Wallonië een ander aanzien. De Eerste Wereldoorlog betekende een keerpunt. In het kielzog van honderdduizenden Belgische vluchtelingen keerden veel Nederlanders veiligheidshalve terug naar hun vaderland. De situatie van voor 1914 heeft zich nooit meer volledig hersteld. Ten eerste, door de opkomst van de steenkolenmijnbouw in eigen land hoefden althans de Limburgers, die een belangrijk aandeel hadden in de trek vanuit Nederland naar Wallonië, niet meer per se naar het buitenland uit te wijken om een bestaan op te bouwen. Ten tweede, de grensoverschrijdende arbeidsmigratie naar Wallonië kreeg tijdens het Interbellum een ander karakter. Het algemeen gebruik van moderne vervoermiddelen als de fiets, de trein, de tram en de autobus nam een grote vlucht. Verhuizen naar de werkplek was niet meer

3 'Les Flamands oublient trop facilement leur passé de cruel dénuement, d'exploitation d'enfants et d'estomacs vides ... Ils ne veulent non plus voir que le déclin wallon pourrait bien être rapidement suivi d'un déclin flamand. Que Dame Pauvreté est toujours susceptible de frapper à la porte', aldus Geert van Istendael in het voorwoord van Verbeken, *La terre promise*, 6. In de negentiende eeuw hadden de Vlamingen Wallonië nodig om te overleven, nu zijn de rollen toevallig omgekeerd.

4 Vincent van Gogh is er ook nog verzeild geraakt. Hij werkte (1878-1880) in de buurt van Mons (Henegouwen) als lekenprediker onder de straatarme mijnwerkers. Leo Jansen, Hans Luijten en Nienke Bakker, *Vincent van Gogh – De brieven* (volledige, geïllustreerde en geannoteerde uitgave; Amsterdam 2009) dl. 1, nrs. 149-158 (brieven aan Theo van Gogh uit Wasmes en Cuesmes).

5 Michel Quévit, *Les causes du déclin wallon. L'influence du pouvoir politique et des groupes financiers sur le développement régionale* (Brussel 1978). Roeland C. van Geuns, *De transformatie van een oud industriegebied. Wallonië, voorbeeld of geval apart?* Proefschrift Universiteit van Amsterdam (Amersfoort 1990).

6 Eind november 1963 bedroeg het aantal Nederlandse grensarbeiders werkzaam in de provincie Luik 517 mannen en één vrouw. De meerderheid (341) kwam uit het rayon Maastricht. *Sociale Maandstatistiek* 12 (1964) 339. In december 1975 pendelden nog 103 grensarbeiders (incl. twee vrouwen) naar de provincie Luik, waarvan 64 naar het rayon Luik en 39 naar het rayon Verviers. Zij kwamen uit Maastricht en de Oostelijke Mijnstreek, *Sociale Maandstatistiek* 24 (1976) 391.

7 De industriesteden Luik en Verviers telden aanzienlijke contingenten Nederlandse immigranten, zowel mannen als vrouwen. De Nederlandse kolonie in de stad Luik was goed voor 3,2 procent van de bevolking in 1910. Willibrord Rutten, 'De migratie van Maastricht naar Luik en vice versa (19e en begin 20e eeuw)', *Publications. Jaarboek van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap* 136-137 (2000-2001) 357-372.

noodzakelijk. Emigranten werden grenspendelaars.⁸ Onder grensarbeiders verstaan wij arbeiders of employés die werk hebben gevonden in een van de buurlanden, terwijl zij domicilie behouden in hun eigen land, waarheen zij dagelijks of wekelijks terugkeren.

Het Belgisch wonder

België ontpopte zich vanaf september 1944 als een zeer welvarende economie. Er was een frappant verschil met de buurlanden die in de naoorlogse jaren grote moeite hadden zich in economisch opzicht op de been te houden. Tijdgenoten spraken van een *miracle belge*.⁹ Via de haven van Antwerpen, die spoedig na de bevrijding weer in bedrijf was, bevoorraadde België de geallieerde legers in Duitsland. Bovendien ontfermden Belgische ondernemers zich na de oorlog over het marktaandeel dat door het wegvallen van de Duitse export was vrijgekomen. Het ging onze zuiderburen voor de wind. Wallonië was economisch nog niet uitgeteld in de jaren veertig en vijftig. De staalindustrie, de motor van de Waalse economie, floreerde nog. Bewoners uit de Nederlandse grensstreek die een dagje naar Luik gingen, vergaapten zich aan de grote lichtreclames en de chique etalages. In Nederland was na de oorlog nog veel op de bon, in België waren luxe consumptiegoederen vrij te koop. De reële gezinsconsumptie per hoofd van de bevolking lag in België anno 1948 een heel stuk (plus 14 procent) boven het niveau van 1938 (vgl. Nederland plus 4 procent).¹⁰

De Waalse industrie was afhankelijk van steenkool. Via een grootscheepse propagandacampagne probeerde de Belgische eerste minister Achille Van Acker de kolenproductie in zijn land naar recordhoogten op te stuwen. Dit was de zogenaamde kolenslag. De arbeidsvoorziening was echter een groot probleem, om verschillende redenen. Het Waalse gewest kreeg al tijdens het Interbellum te maken met bevolkingsdaling en een krimpende beroepsbevolking.¹¹ In Wallonië had de jongere generatie geen zin meer in het zware en gevaarlijke werk in de steenkoolmijnen.¹² De Vlamingen, die het tekort aan Waalse arbeidskrachten tot dan toe hadden gecompenseerd, keerden zich meer en meer af van de verouderde Waalse mijnindustrie ten gunste van de moderne kolenmijnen in Belgisch-Limburg. Tienduizenden gastarbeiders werden uit Italië gehaald om het structurele tekort aan arbeidskrachten in de Waalse en Kempense kolenmijnen

8 Langs de Belgisch-Franse grens zien wij dezelfde ontwikkeling, met dien verstande dat Frankrijk het land was van de hoge lonen en België van de lage kosten van levensonderhoud. F. Lentacker, 'Les frontaliers belges travaillant en France', *Revue du Nord* 32 (1950) 130-141, aldaar 134-135.

9 René Leboutte, Jean Puissant et Denis Scuto, *Un siècle d'histoire industrielle (1873-1973), Belgique, Luxembourg, Pays-Bas. Industrialisation et sociétés* (Parijs 1998) 197-198.

10 F. Hartog, 'Het Belgische wonder', *De Economist* 98 (1950) 195-205.

11 Willibrord Rutten, 'Bevolkingsdaling in Wallonië. De demografische voorsprong van de Walen', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 54 (2009) 37-57.

12 Paul Culot, 'La question sociale dans les exploitations minières', in: *Centenaire de l'Association des Ingénieurs sortis de l'Ecole de Liège. Congrès 1947. Section mines (Luik 1947)* 49-59, aldaar 55.

op te vangen.¹³ Bijna niemand weet het nog, maar ook mijnwerkers uit Limburg (NL) hebben een rol gespeeld in de Belgische kolenslag. Wij beperken ons tot het Luikse kolenbekken. Deze kompels werden door de Franstaligen *frontaliers hollandais* genoemd, 'Hollandse grensarbeiders', ook al kwamen ze uit Limburg.

Er ging ook een grote wervingskracht uit van de nieuwere Kempense mijnen, waar de lagen dikker waren en veel veiliger werd gewerkt.¹⁴ De pendel van Nederlandse grensarbeiders naar Belgisch-Limburg vergt evenwel een afzonderlijk onderzoek. Hier komt dit aspect alleen zijdelings ter sprake.¹⁵

De stand van het onderzoek

Er is nog geen gericht historisch onderzoek gedaan naar de lotgevallen van Nederlandse mijnwerkers in de Luikse regio na de Tweede Wereldoorlog.¹⁶ In *De mijnen gingen open, de mijnen gingen dicht* (1981) wordt het onderwerp even aangestipt.¹⁷ Contemporaine onderzoekers hadden wel oog voor de naoorlogse arbeiderstrek over de Nederlands-Belgische grens. Prof. Hendrik Keuning (1904-1985) viel het op dat in 1947 het aandeel van de mijnwerkers onder de grensarbeiders nog bescheiden was (minder dan 5 procent), hetgeen men bij de onmiddellijke nabijheid van het Kempense en het Luikse mijngebied niet zou verwachten. De Groningse hoogleraar, die het heen en weer golven van arbeiders over de grens als een symptoom beschouwde van vervagende nationale grenzen, stelde wel vast dat opmerkelijk veel textielarbeid(st)ers afkomstig uit Vaals en omgeving werkzaam waren in Verviers, het centrum van de wollenstoffen- en kledingindustrie. Zij maakten in 1947 bijna de helft uit van alle Nederlandse grensarbeiders.¹⁸

13 De geschiedenis van de Oosteuropese en mediterrane immigranten is uitgebreid gedocumenteerd. Albert Martens, *25 jaar wegwerparbeiders. Het Belgisch immigratiebeleid na 1945* (Leuven 1974). Anne Morelli ed., *Histoire des étrangers et de l'immigration en Belgique de la préhistoire à nos jours* (Brussel 1992). Paul Delforge (red.), *Wallons d'ici et d'ailleurs. La société wallonne depuis la Libération* (Charleroi 1996).

14 René Leboutte, 'Mortalité par accident dans les mines de charbon en Belgique aux XIXe-XXe siècles', *Revue du Nord* 73 (1991) 703-736.

15 Een belangrijke aanzet is al gegeven door Noël Cramer, 'Le travail frontalier belgo-néerlandais: le cas du Maasland en Belgique et du Westelijke Mijnstreek aux Pays-Bas', *Espace, Populations, Sociétés*. Numéro spécial Limites et frontières 2: I (1984) 57-64. *Idem*, 'De Maasgrens als socio-geografische determinant', *Tijdschrift van de Belgische Vereniging voor Aardrijkskundige Studies / Bulletin de la Société Belge d' Etudes Géographiques* 52:1 (1983) 169-184.

16 De bestudeerde periode valt buiten het bestek van het verkennend onderzoek van Mike L. Samson, *De grensmigratie van Nederland met Duitsland en België na 1960. Een vooronderzoek*. Rapport Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening. Rijksplanologische Dienst (Den Haag 1979) en Eric Jansen, *De migratie van Nederland naar de Belgische grensstreek*. Doctoraalscriptie Sociologie van de Ruimtelijke Ordening Katholieke Hogeschool (Tilburg 1979).

17 Bert Breij, *De mijnen gingen open, de mijnen gingen dicht*, (Alphen a/d Rijn 1981; tweede druk 1991) 98.

18 H.J. Keuning, 'Vervaagde grenzen. Arbeiderstrek over de Nederlands-Belgische grens', *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geographie* 39:4 (1948) 441-447.

De geograaf Maurice Simons publiceerde in 1950 een goed gedocumenteerd onderzoek over grensarbeid in en rond Zuid-Limburg.¹⁹ Hij maakte melding van het ontstaan na de bevrijding van een nieuwe 'trek' naar België doordat Zuidoost-Limburg (Vaals) een tijdlang van Aken en de rest van het Duitse achterland was afgesloten. Grensarbeiders uit Vaals en de oude mijnstreek vonden werk in de wollenstoffen- en confectienijverheid in Verviers. Arbeiders uit Maastricht en Eijsden waren op de industrie in Luik georiënteerd. Toen de auteur in 1949 zijn onderzoek afsloot, kon hij niet vermoeden dat deze trek nog maar het begin was van een veel grotere uitstroom van grensarbeiders die in de jaren vijftig zijn hoogtepunt zou bereiken. Anders dan Keuning oordeelde Simons, die uit Maastricht kwam, niet altijd gunstig over grensoverschrijdende neigingen van zijn stad- en streekgenoten. Hij betitelde deze beweging als 'onnatuurlijk', omdat werkloosheid niet aan de orde was. De meeste grensarbeiders uit de omgeving van Maastricht was het niet te doen om het werk, maar om de hogere lonen. Alsof dat verkeerd was.

Afgezien van de bovengenoemde publicaties vallen de Nederlandse grensarbeiders gewoonlijk tussen de wal en het schip in contemporaine geografische studies. Belgische geografen doen althans alsof de aantrekkingskracht van stedelijke centra als Gent, Antwerpen en Luik ophoudt bij de Nederlandse grens.²⁰ Toch heeft de Universiteit van Luik een school van geografen²¹ voortgebracht die een zekere faam hebben verworven met analyses van de Luikse arbeidsmarkt.²² Zij hebben de Vlaamse werkforensen, die voor de arbeidsvoorziening in de Luikse regio van vitaal belang waren, nauwkeurig in kaart gebracht. Belgisch-Limburg was met zijn grote gezinnen een bijna onuitputtelijk reservoir van arbeidskrachten. De forensen kwamen uit de Haspengouw en de Kempen.

19 M.S.M. Simons, 'Belgische en Nederlandse grensarbeiders in en rond Zuid-Limburg', *Mens en Maatschappij* 25 (1950) 236-249, 374-391.

20 Bijvoorbeeld [Ministerie van Openbare Werken van het Koninkrijk België. Bestuur van de stedenbouw en de ruimtelijke ordening], *Atlas van de Nationale Survey / Atlas du Survey National*, tome II (z.j. z.p.), kaarten 37-39 (Aantrekking van de voornaamste agglomeraties in 1961). Zo ook Sybille Alexandre-(Pyre) et Jean Alexandre, 'Les migrations définitives et alternantes dans les régions voisines de la Région Industrielle Liégeoise', in: *Congrès de l'Association Française pour l'Avancement des Sciences, Luxembourg 1953. Communications*. Cercle des Géographes liégeois. Travaux, fascicule 95 / Travaux du Séminaire de Géographie de l'Université de Liège, fascicule 105 (Luik 1955) alsmede Henriette Damas, 'Les migrations pendulaires en Belgique. Situation au 31 décembre 1961', *Bevolking en Gezin / Population et Famille* nr. 24 (1975) 1-58.

21 *Cent ans de géographie à l'Université de Liège (1903-2003)*. Bulletin de la Société géographique de Liège 43 (Luik 2003).

22 Paul Minon, *Migrations provoquées et problèmes sociaux de mobilité ouvrière*. Travaux de l'Institut de Sociologie de la Faculté de Droit de Liège V (Luik 1956). José A. Sporck, *L'activité industrielle dans la région liégeoise. Étude de géographie historique* (Luik 1957) 73-86. Emile Nols, 'Zone de recrutement et mobilité interrégionale de la main d'oeuvre', in: Paul Lambert en Joseph Mineur, *L'économie de la région liégeoise. Analyse et perspectives. Éléments d'une politique* (Parijs 1960) 332-369. Bernadette Mérenne-Schoumaker, 'Essai d'analyse des composantes du facteur main d'oeuvre. En exemple, les provinces de Liège et de Limbourg', *Tijdschrift van de Belgische Vereniging voor Aardrijkskundige Studies / Bulletin de la Société Belge d'Études Géographiques* 44:1 (1975) 31-96.

Ook de grensstrook met Nederland – de linker Maasoever, het Jekerdal en de Voerstreek, die toen nog onder de provincie Luik ressorteerde – was een belangrijke leverancier van arbeidskrachten.²³ Maar hoe zat het met de forensen aan de Nederlandse kant van de grens? Het zou toch heel vreemd zijn als de magneetwerking van de Luikse arbeidsmarkt ophield aan de staatsgrens en zo ja, dan behoeft dat een verklaring.

Primaire bronnen

Een paar van die *frontaliers hollandais* heb ik nog kunnen interviewen.²⁴ Welke sporen hebben de grensarbeiders nagelaten in de archieven? In het archief van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond (NKMB) is een heel pak brieven aangetroffen afkomstig van bondsleden die werkzaam waren in de Belgische mijnen. Deze correspondentie geeft een boeiend inzicht in de problemen waarvoor die grensarbeiders kwamen te staan.²⁵ Meestal wordt de bond gevraagd te bemiddelen bij kwesties inzake loon, ontslag en uitkeringen. Een globale inventarisatie van de brieven die bij de bond binnenkwamen, leert dat Nederlandse pendelaars bijna het hele gebied van het Luikse kolenbekken bestrijken. Ze kwamen ook terecht in de verder weg gelegen kolenmijnen ten zuidwesten van Luik.

Minstens zo interessant is het archief van het *Fonds National de Retraite des Ouvriers Mineurs (sous la garantie de l'Etat)* (FNROM) of Nationaal Pensioenfonds voor Mijnwerkers.²⁶ Dit is de Belgische pendant van het Algemeen Mijnwerkers Fonds (AMF). Het FNROM-archief blijkt een goudmijn te zijn voor sociaal-historisch onderzoek naar de lotgevallen van Nederlandse kompels in de Belgische mijnen. Vanaf 1949 wemelt het opeens van de *frontaliers hollandais*, die de gelederen van de Polen, Baltten, Italianen en andere buitenlandse gastarbeiders kwamen versterken.²⁷ Aan de hand van de FNROM-dossiers van individuele mijnwerkers is geprobeerd te bepalen wat de kenmerken waren van de 'Hollandse' grensarbeiders in het Luikse kolenbekken.

23 Vanuit de grensstrook met Nederland pendelde anno 1947 dagelijks 30-45 procent van de plaatselijke beroepsbevolking naar de 'vurige stede'. Alexandre et Alexandre, 'Les migrations définitives et alternantes', 311-317.

24 Chris Deswijzen, mijnwerker uit Bocholtz, Hubert Kohnen, mijnwerker uit Vaals en Jean Frijns, bouwvakker uit Maastricht. Willibrord Rutten, 'Werken over de grens', in: *Weet je nog koempel. De mijnen in Limburg* nr. 19 (Zwolle 2005) 443-453. Idem, 'Werken over de taalgrens. Interview met Sjeng Frijns (maart 2004)', *De Maaspost* (25 november 2009) 21, (2 december 2009) 11, (9 december 2009) 9.

25 SHCL, EAN 65, archief NKMB, inv.nr. 857-858: Stukken betreffende leden die werkzaam zijn in Belgische mijnen, 1949-1968.

26 Het archief wordt bewaard door het *Institut d'Histoire Ouvrière, Economique et Sociale* (IHOES) in Jemeppe-sur-Meuse, gem. Seraing.

27 Het was al bekend dat het FNROM-archief van groot belang is voor de geschiedenis van gastarbeiders. Jacques Gillen, 'L'histoire de l'immigration vue à travers les archives du Fonds National de Retraite des Ouvriers Mineurs', *Brood & Rozen. Tijdschrift voor de geschiedenis van sociale bewegingen* 3 (1998) 38-45.

Vlaamse arbeiderforens die in Luik uit de trein stapt. Uit: José A. Sporck, L'activité industrielle dans la région liégeoise. Étude de géographie historique (Liège 1957).

Ook in de archieven van Nederlandse mijnbouwondernemingen werd belangwekkend materiaal aangetroffen over deze grensarbeiders. Met name de Staatsmijnen maakten zich druk over het weglopen van arbeidskrachten naar Belgische concurrenten. Het is de bedoeling aan de hand van deze archieven de Luikse pendelaars in beeld te brengen.

Naar de Luikse kolenmijnen: probleemstelling

De pendelaars naar Wallonië moesten twee drempels overwinnen: de rijksgrens en de taalgrens. Dat geeft een extra dimensie. Uit een onderzoek van Achim Korres naar de migratiebewegingen tussen de drie landen België, Nederland en Duitsland, blijkt dat de taalbarrière een grotere invloed had dan de politieke grenzen. De migratie tussen de Vlaamse, Nederlandse en Duitse gebieden is intensiever dan die met het Franstalige Wallonië.²⁸ In een ander kader is er al eens onderzoek gedaan naar de pendel van Waalse grensarbeiders naar de buurlanden: Frankrijk, Luxemburg, Duitsland en Nederland.²⁹ Met Nederland was men snel klaar. Het blijkt ten eerste dat er heel weinig vanuit het Luikerland naar Nederlands-Limburg werd gependeld.³⁰ Ten tweede lijkt de taalgrens een bijna onoverkomelijke barrière te zijn. Het handjevol Luikse pendelaars dat de oversteek waagde, kwam voornamelijk uit de taalgrensgemeenten in de Voerstreek en in het Jekerdal, verder uit het Land van Dalhem en het Land van Herve, waar een dialect wordt gesproken dat verwant is aan dat van Nederlands Zuid-Limburg.³¹ Onder deze Belgische grensarbeiders zaten vrijwel geen Franstaligen. Dit lijkt de uitkomsten van het onderzoek van Achim Korres te bevestigen. Deze studie gaat echter over de pendel in omgekeerde richting, van de Nederlandstalige kant naar de Franstalige. Het is niet gezegd dat de taalgrens daarvoor ook een beletsel vormde. Een sprekend bewijs zijn de Vlaamse mijnwerkers die vanuit Belgisch-Limburg, Vlaams-Brabant en de provincie Antwerpen massaal naar het Luikse bekken pendelden. Met de Vlamingen zaten de pendelaars uit Nederland in hetzelfde schuitje. Zij hadden alleen een andere nationaliteit. We zullen zien of dat verschil uitmaakte.

Behalve met België heeft Limburg ook altijd een intensieve pendelrelatie onderhouden met zijn oosterburen. De pendel naar Duitsland vanaf 1958 tot ongeveer 2000 is het onderwerp van *Over de streep* (2008), het belangwekkende proefschrift van Sophie Bouwens. Daaruit blijkt dat de Duitslandpendel ongunstig werd beoordeeld, in ieder geval tot het einde van de jaren zeventig. Grensarbeid zou schadelijk zijn voor het persoonlijk leven van de grensforensen,

28 Achim Korres, 'Historische interacties in de Euregio Maas-Rijn: migratiestromen in een grensgebied', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 47 (2002) 7-26.

29 Louis Bauvix, *Les travailleurs frontaliers des régions wallonnes. Synthèse historique, juridique et statistique. Analyse d'une enquête socio-économique* (Luik: Conseil Economique Wallon, 1967) 50-55.

30 93 mannen en 28 vrouwen in 1947 en 125 mannen en 16 vrouwen in 1961.

31 Zie ook *Atlas van de Nationale Survey*, tome II, kaart 19 (Beweging van werkkrachten, grensverkeer in 1961).

de nationale economie en in het bijzonder de regionale arbeidsmarkt.³² Afgezien van hoe er werd geoordeeld, laat dr. Bouwens ook zien dat het overgrote deel van de Zuid-Limburgse beroepsbevolking de mogelijkheden aan de overzijde van de grens niet benutte: 'Ondanks de sterke *push- en pull*factoren werd zij ervan weerhouden om (de mogelijkheid in overweging te nemen om) in Duitsland te gaan werken'.³³ De zoeker stond niet op Duitsland gericht. Er bestond een mentale drempel ten opzichte van de Duitse arbeidsmarkt. De grensoverschrijdende mentaliteit die bewoners van Zuid-Limburg wordt toegeschreven, is volgens Bouwens een mythe wat betreft de mobiliteit van werknemers.

Dit roept allerlei vragen op. Werd de pendel naar Wallonië ook zo negatief beoordeeld? Het is ook interessant te weten of er een mentale drempel bestond ten opzichte van de Belgische, in casu de Waalse arbeidsmarkt. Wij gaan proberen het profiel van de Luikse pendelaars te reconstrueren. Wij willen weten hoeveel het er waren en wat hen bewoog om over de taalgrens een job te zoeken, terwijl er in eigen omgeving ruimschoots werkgelegenheid was. Wat waren hun kenmerken? Hoe onderscheidden zij zich van collega's die niet 'over de streep' gingen? Hoe lang hebben de pendelaars het vol gehouden? Wat deden trouwens de werkgevers om deze grensarbeiders voor de Limburgse arbeidsmarkt te behouden? Wij beginnen echter met een schets te geven van het gebied waar het verhaal zich afspeelde, het Luikse kolenbekken dat niet alleen gastarbeiders uit mediterrane landen maar blijkbaar ook mijnwerkers uit Nederland werk en een inkomen had te bieden.

Het Luikse mijnbekken

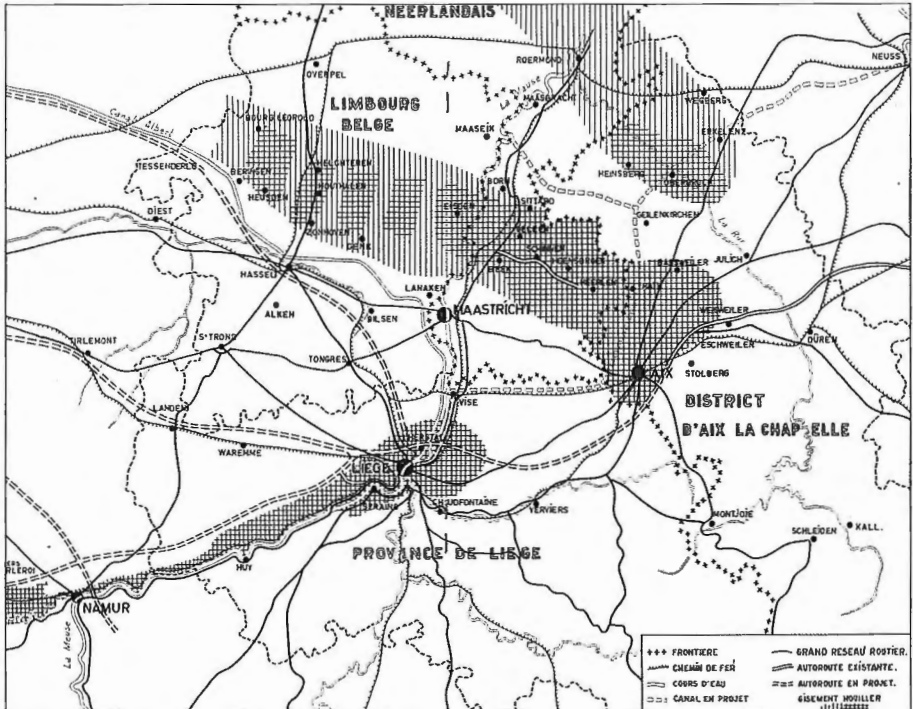
Het kolenbekken van Luik behoort tot de oudste ter wereld. Er werd eeuwenlang kolen gewonnen, zodat reeds rond 1920 de eerste tekenen van uitputting zichtbaar werden. In 1913 was Luik nog goed voor 26 procent van de Belgische kolenproductie, in 1950 met 4,4 miljoen ton voor 16 procent van de productie.³⁴ Gedurende de periode die wij hier beschouwen, liep door liquidatie van ondernemingen en concentratie binnen een bedrijf het aantal mijnzetels snel terug. In 1950 waren er nog 41 in bedrijf, in 1956 nog maar 28.³⁵ Dit is typerend voor een mijnbekken dat langzaam uitgeput raakt. De drie grootste producenten in het Luikse bekken waren *Bonne Espérance c.a.*, *Gosson-Kessales* en *Le Hasard* (tabel 1). De totale opbrengst van de gezamenlijke mijnzetels van de *Bonne Espérance c.a.* lag in dezelfde orde van grootte als die van de Oranje-Nassau III in Heerlen of de Julia in Eigelshoven, middelgrote mijnzetels voor Nederlandse begrippen. Wij zien ook veel kleine producenten met een opbrengst van 350 duizend ton en minder. In Nederland kwamen die niet voor. Zelfs de kleinste kolenmijn, de

32 Sophie Bouwens, *Over de streep. Grensarbeid vanuit Zuid-Limburg naar Duitsland, 1958-2001*. Maaslandse Monografieën 71 (Hilversum 2008) 148-157.

33 Bouwens, *Over de streep*, 149.

34 'Uit het Luiker bekken. Langzaam slinkende productie', *Boortoren en Schachtwiel* 1:1 (januari 1956) 3.

35 'Concentratie van Belgische mijnen', *Boortoren en Schachtwiel* 1:12 (december 1956) 405.

Kolenbekkens in de Euregio Maas-Rijn. Uit: *Le Bulletin du Grand Liège*, no. 17 (april 1955).

Willem-Sophia, produceerde meer. Met een totale effectieve sterkte van circa 30 duizend ondergrondse en bovengrondse arbeiders in het begin van de jaren 1950 bleef het Luikse bekken ver achter bij de Nederlandse Mijnstreek (circa 50 duizend arbeiders) en het Kempense bekken (circa 40 duizend). Vergeleken met de moderne mijnen in Nederland, de Kempen en het Ruhrgebied hadden de Luikse mijnen een heel ander aanzien. Hier en daar werd ondergronds nog met paardentractie gewerkt, zoals bij Le Hasard in Cheratte, begin jaren vijftig. Een journalist van de *Limburger Koerier* keek zijn ogen uit toen hij in 1937 een Luikse mijn bezocht. In het bovengrondse bedrijf waren vrouwen aan het werk met 'doeken om het haar gebonden tegen het stof'.³⁶ In 1951 werkten er nog vrouwen op de mijn Gosson II, alsof de modernisering het mijnbedrijf voorbij was gegaan.³⁷ De productiviteit van het Luikse bekken met zijn dunne kolenlagen en verouderde productieapparaat bedroeg ongeveer 60 procent van wat in Nederland of in de Kempen gewoon was.³⁸ Het wetenschappelijke bedrijfsbeheer volgens de principes van Winslow Taylor of Charles Bedaux,³⁹ dat in de jaren twintig en dertig opgeld deed in de West-Europese mijnbouwindustrie, kon in de Waalse mijnen niet in al zijn finesses worden doorgevoerd.

36 'Onze mijnwerkers in het Luiksche', *Limburger Koerier* 19 november 1937, 1.

37 *Limburgsch Dagblad* 20 december 1951.

38 C.E.C.A. 1952-1962. *Résultats, limites, perspectives* (Luxemburg 1963) 269.

Naam van de n.v.	Plaats	Opbrengst in ton	Aantal ondergrondse arbeiders	Omvang concessie (ha)
Bonne Espérance, Batterie, Bonne Fin et Violette	Liège, Herstal, Wandre	875.200	4.375	2.783
Gosson-Kessales	Montegnée, Jemeppe- sur-Meuse	857.038	4.241	2.347
Hasard	Micheroux, Fléron, Cheratte	618.780	2.418	3.406
	Herstal	117.580	600	202
Wérister	Romsée	456.900	1.705	2.623
	Battice	147.100	605	1.943
Espérance et Bonne Fortune	Montegnée, Ans, Liège	338.440	1.690	494
Grande Bacnure	Herstal	327.900	1.606	511
Patience et Beaujonc	Glain	197.100	1.133	285
Bonnier	Grâce-Berleur	147.800	724	355
John Cockerill	Seraing	142.000	594	309
Quatre-Jean, Retinne et Queue du Bois	Queue du Bois	126.000	541	726
Argenteau	Trembleur	126.000	490	964
Ans et Rocour	Ans	104.130	529	719
La Minerie	Battice	102.250	563	1.867
Abhooz et Bonne Foi-Hareng	Milmort	92.100	535	2.189
Bois d'Avroy	Liège	88.580	405	1.204
Micheroux (in liq.)	Soumagne	25.880	105	107
La Meuse (in liq.)	Jehay-Bodegnée	–	–	668

Tabel 1: De Luikse mijnindustrie. Toestand op 1 januari 1956

Bron: Boortoren en Schachtwiel 1:8 (aug. 1956) 2484-286.

- 39 Eric Geerkens, 'La rationalisation dans les charbonnages belges pendant l'entre-deux-guerres' in: Hans-Walter Hermann en Paul Wynants eds., *Acht Jahrhundert Steinkohlenbergbau / Huit siècles de charbonnage* (Namen 2002) 339-365. Ben Gales, 'Himmell, Hergot, Sakremint, Nomdeju! Kool in de roetsj! Het begin van wetenschappelijke bedrijfsbeheer in de Limburgse mijnbouw in de jaren twintig', *Jaarboek voor de Geschiedenis van Bedrijf en Techniek 10* (1993) 161-215.

Het werken in de Luikse mijnen had minder aantrekkelijke kanten, omdat de bedrijven verouderd waren en daardoor onveilig. Er zijn in de Waalse mijnen veel slachtoffers gevallen. De mijnramp in Marcinelle (1956) was er een uit een hele reeks.⁴⁰ Angst voor ongelukken zou volgens Bert Breij vele Nederlandse kompels ervan hebben weerhouden om naar de mijnen in Luik te gaan.⁴¹ Maar niet iedereen maakte dezelfde afweging wat de risico's aangaat en, afgezien daarvan, het Luikse mijnbekken had ook aantrekkelijke kanten, met name voor Nederlandse mijnwerkers.

Pushfactoren

De pendel naar de Luikse mijnen werd gevoed door een samenspel van *push*- en *pull*factoren. De Limburgse arbeidsmarkt werd na de Tweede Wereldoorlog overvoerd met jonge mensen die pas van school kwamen. De leeftijdsstructuur van de beroepsbevolking was in Limburg zodanig dat drie à vier jonge mannen klaar stonden om elke arbeider die met pensioen ging te vervangen.⁴² In tijden van recessie was er niet genoeg werk voor alle schoolverlaters. In maart 1950 brak de Koreacrisis uit. De spanningen tussen Oost en West liepen hoog op. De politieke crisis en de onzekerheid over de toekomst bracht een economische recessie met zich mee, waardoor de groei van werkgelegenheid in Nederland stagneerde. Ook Limburg ondervond hiervan de gevolgen. De werkloosheid nam toe. Het was ook de tijd dat werkloze Nederlanders massaal naar landen als Canada, Australië en Nieuw-Zeeland emigreerden. Voor Limburgers bestond er een alternatief dicht bij huis, namelijk in België. Werkloosheid was een belangrijke *push*factor voor grensarbeiders.

De situatie op de Duitse arbeidsmarkt speelde ook een rol. Na de Duitse nederlaag konden Nederlandse grensarbeiders voorlopig niet meer terecht in Duitsland.⁴³ Het productieapparaat van Duitsland was na de capitulatie compleet lamgelegd. Bovendien verlangden de geallieerden nog in 1950 een visum als men in Duitsland wilde gaan werken. Dit was bijzonder fnuikend voor arbeiders uit de buurt van Vaals, die veelal werkzaam waren in de textiel- en naaldenfabricage. Van oudsher waren zij aangewezen op de arbeidsmarkt van Aken. Vaals had echter ook een goede busverbinding via Kelmis (La Calamine) met Verviers, het centrum van de wollenstoffen- en confectie-industrie.⁴⁴ Daarom verwees het gewestelijk arbeidsbureau werklozen uit Vaals naar de textielfabrieken in

40 Italo Rodomonti et Pierre Tilly eds., *De Rome à Marcinelle. Santé-sécurité: hier, aujourd'hui et plus encore, demain!* (Brussel 2006).

41 Breij, *De mijnen gingen open, de mijnen gingen dicht*, 98.

42 Serge Langeweg, *Mijnbouw en arbeidsmarkt in Nederlands-Limburg. Herkomst, werving, mobiliteit en binding van mijnwerkers tussen 1900 en 1965*. Maaslandse Monografieën; 75 (Hilversum 2011) 57, tabel 3.3.

43 J.G. Janssen, 'Werkgelegenheid in Limburg na de bevrijding', *Sociaal Maandblad Arbeid* 11:7/8 (20 juli 1956) 451-454.

44 De lijndienst werd onderhouden door *Jaegers & Pauly*, een Nederlands-Belgisch particulier vervoersbedrijf gevestigd te Kelmis. [Nederlands Verkeersinstituut 's-Gravenhage], *Het openbaar personenvervoer tussen de Nederlandse en Belgische grensprovinciën*. Monografie NVI, no. IV (Den Haag, mei 1950) 17.

Verviers, waar zowel mannen als vrouwen met open armen werden ontvangen. Daar maakten de grensarbeiders kennis met de economische voordelen van de Waalse arbeidsmarkt. Verviers fungeerde voor Nederlandse grensarbeiders als een draaischijf. De textielindustrie in Verviers was heel conjunctuurgevoelig. Grensarbeiders werden als eersten ontslagen, zoals zij in 1948 ondervonden, maar met bemiddeling van het arbeidsbureau vonden zij spoedig werk, onder andere in de Luikse mijnen.

Ook in de Maastrichtse nijverheid lag na de bevrijding het werk allerminst voor het opscheppen, hoewel men in een tijd van wederopbouw anders zou verwachten. Nederland was straatarm uit de oorlog gekomen. Het land ontbeerde buitenlandse deviezen om de import te bekostigen van goederen die noodzakelijk waren voor het herstel van het productieapparaat en de infrastructuur. Direct na de bevrijding konden de Limburgse industrieën slechts moeizaam op gang komen. Het arbeidsbureau raadde Maastrichtse arbeiders die geen job konden vinden aan hun geluk in België te beproeven.⁴⁵

De Limburgse arbeidsmarkt was eerst nog betrekkelijk ruim, zodat de Nederlandse mijnwerkgevers eisen konden stellen aan het personeel. Arbeiders ouder dan 35 jaar werden niet aangenomen voor werk bovengronds, sollicitanten voor werk ondergronds mochten niet ouder zijn dan 40 jaar. In de praktijk werd echter zelden iemand ouder dan 35 aangenomen. Beide categorieën moesten een psychotechnische test en een strenge medische keuring ondergaan. Men moest ook nog een bewijs hebben van goed gedrag en geen extremistische politieke richting zijn toegedaan.⁴⁶ De hoge eisen waren ook een belangrijke *pushfactor*.

Pullfactoren

De *pullfactoren* waren zowel van materiële als van immateriële aard. De betere loonvoorwaarden, die de Belgische mijnen en de Belgische werkgevers in het algemeen na de Tweede Wereldoorlog konden bieden, waren zonder meer het belangrijkste pluspunt. De grensarbeiders kregen helemaal de wind mee toen minister P. Liefstinck in september 1949 besloot de Nederlandse gulden met 30 procent te devalueren.⁴⁷ België daarentegen devalueerde in mindere mate (12,34 procent) wegens zijn actievere betalingsbalans.⁴⁸ De gewijzigde valutaverhoudingen tussen Nederland en België – per saldo een verschil van bijna 18 procent – hadden tot gevolg dat het loonniveau in België nog hoger kwam te liggen dan reeds het geval was. Volgens de Hoofdingenieur-Directeur der Belgische Mijnen lagen rond 1950 de gemiddelde mijnwerkerslonen, boven- en ondergronders tezamen, in Nederland 32 procent beneden het Belgische niveau.⁴⁹

45 Interview auteur in maart 2004 met dhr. Sjeng Frijns, van ca. 1945-1960 grenspendelaar tussen Maastricht en Luik.

46 *Rapport betreffende de arbeidsmarkt in Limburg (1947)* 14.

47 J.L. van Zanden en R.T. Griffiths, *Economische geschiedenis van Nederland in de 20^e eeuw* (Utrecht 1989) 196.

48 G. Vandewalle, 'De economische ontwikkeling in België 1945-1980', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. 15 (Bussum 1982)116-158, aldaar 136.

Materiële factoren

Er werd beweerd dat een Nederlandse arbeider in België het dubbele kon verdienen.⁵⁰ Werfagenten schermde ermee dat een ervaren houwer in België bedragen van 30 à 34 gulden per dienst kon verdienen. Was dat niet schromelijk overdreven? De Mijnindustrieraad (MIR) heeft in samenwerking met Staats tot op de bodem laten uitzoeken.⁵¹ Noch de MIR noch Staatsmijnen had er belang bij om de verschillen met Nederland te overdrijven, want daarmee zou men zichzelf tekort doen. Uitgangspunt was de situatie in september 1951. De lonen waren in België ontegenzeggelijk een stuk hoger. Een houwer in akkoord verdiende in Nederland fl. 15,50 per dag, in België was de normale verdiende van een houwer in akkoord 293 Bfr. per dag, omgerekend tegen de koers van 7,5 cent maximaal fl. 21,97. Een verschil van 42 procent. Daarbij werd aangetekend dat een mijnwerker in België veel sneller promotie kon maken. In Nederland waren minstens vier ondergrondse dienstjaren vereist voordat men van hulphouwer tot houwer kon worden bevorderd. Een hulphouwer categorie 95 verdiende in akkoord fl. 14,73, een hulphouwer categorie 90 verdiende fl. 13,95.⁵² Nederlandse hulphouwers die in België werden aangenomen als houwer, gingen er dus nog meer op vooruit. Het verschil kon oplopen tot 57 procent. Slepers verdienden in België in akkoord 203 Bfr. per dag, omgerekend fl. 15,22, in Nederland in akkoord fl. 13,18 (postsleper categorie 85) of fl. 12,40 (postsleper categorie 80), een verschil van 15 à 23 procent. Slepers gingen er niet zoveel op vooruit als houwens.

Grensarbeiders die in de Belgische mijnen werkten hadden nog meer voordelen, zoals meer betaalde verlofdagen, lagere bijdragen aan de sociale verzekeringen (ingehouden premie in Nederland 11,3 procent, in België 8,0 procent), 30 kosteloze vervoerbiljetten van de Belgische spoorwegen om met de familie op reis te gaan en gratis deputaatkolen (in Nederland met korting). Die deputaatkolen kon men meestal niet in Nederland laten bezorgen. In plaats daarvan hadden grensarbeiders recht op kolengeld ter waarde van 300 kilo in de zomer- en 400 kilo in de wintermaanden op basis van de officiële prijs van toepassing in België.⁵³ Het vervoer van en naar het werk was gratis, als men zes dagen per week kwam. In Nederland werd een eigen bijdrage ingehouden van fl. 1,90 à fl. 3,85 per week, al naar gelang de afstand. De Belgische werkgever regelde speciaal busvervoer, verzorgd door particuliere ondernemers. De grensarbeiders werd in hun eigen dorp opgehaald.

49 G. Logelain, 'L'actualité économique et sociale dans l'industrie houillère', *Annales des Mines* 51 (1952) 642-648, aldaar 647 tabel 2.

50 Simons, 'Belgische en Nederlandse grensarbeiders', 377-378. Breij, *De mijnen gingen open, de mijnen gingen dicht*, 98.

51 RHCL, archief DSM, 17.26/06 B, inv. nr. 18. Dagelijks Bestuur Mijnindustrieraad aan College van Rijksbemiddelaars, Heerlen 8 september 1951 (vertrouwelijk).

52 Een hulphouwer categorie 95 betekent dat hij 95 procent verdiende van het loon van een volleerd houwer.

53 SHCL, EAN 65, archief NKMB, inv.nr. 101, Bestuur NKMB aan de afdelings, d.d. Heerlen 29 januari 1953. Betreft mijnwerkers in België werkzaam, bijlage.

Aantal kinderen	Kinderbijslag, Nederland	Gezinsvergoedingen, België
1	fl. 23,54	fl. 30,41
2	36,80	57,01
3	50,06	91,98
4	69,66	133,79
5	89,26	187,86
6	108,86	241,68
7	128,46	295,64
8	148,06	349,60
9	167,66	403,56
10	187,26	457,52

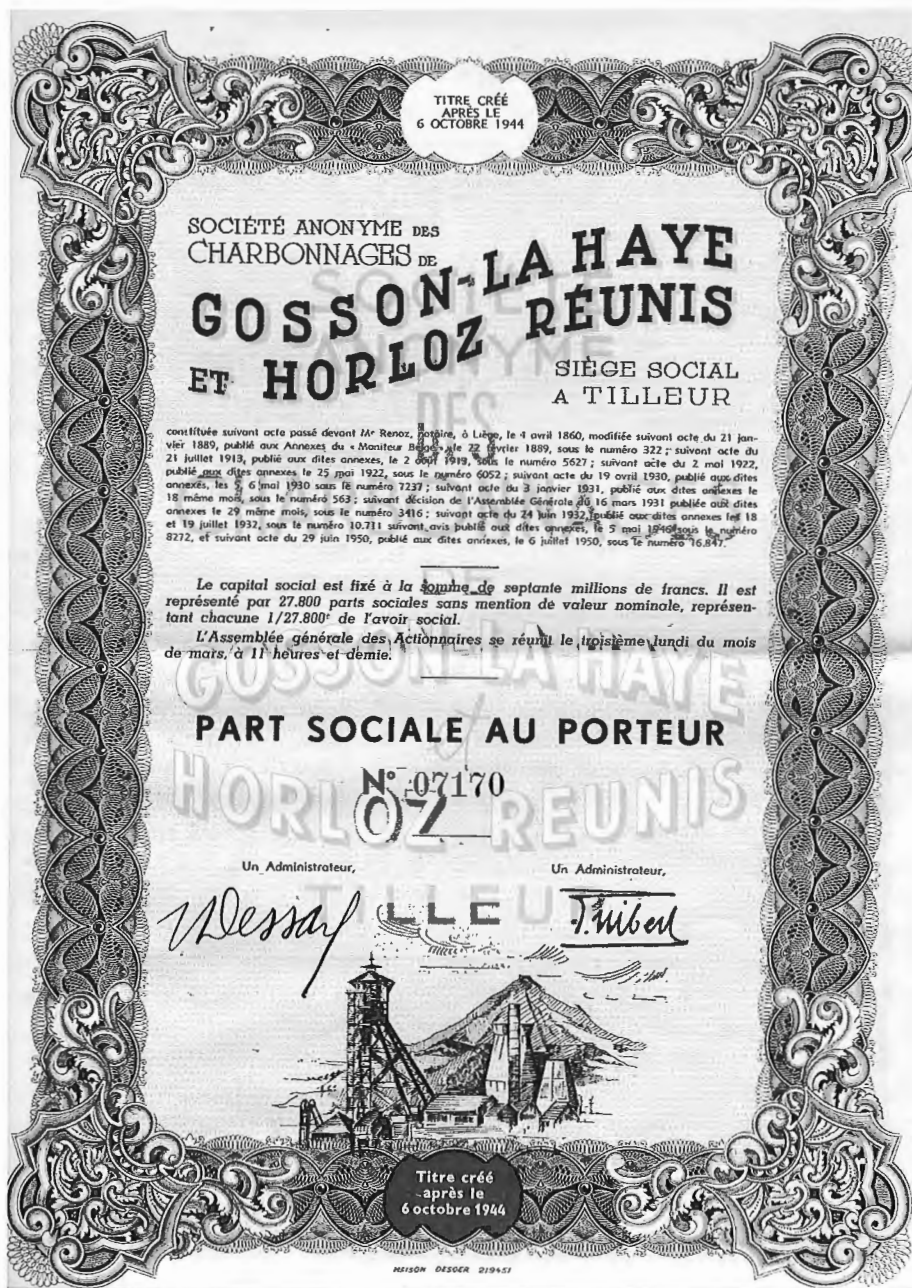
Tabel 2: Gezins- en kindertoeslag in Nederland en België, 1951. In guldens per maand.

Bron: Archief DSM, 17.26/06 B inv.nr. 18. Dagelijks Bestuur Mijnindustrieraad aan College van Rijksbemiddelaars, Heerlen 8 september 1951 (vertrouwelijk), bijlage I.

Het meest begeerde emolument waren evenwel de royale gezinsvergoedingen. België kende een kindertoeslag en daarnaast een toeslag voor moeders die geen beroep uitoefenden (toeslag voor 'moeder aan de haard'). Het niveau daarvan was toegesneden op de hogere kosten van levensonderhoud bij onze zuiderburen. De verschillen met Nederland waren enorm. In België kreeg men vanaf vijf kinderen meer dan het dubbele (zie tabel 2). De Belgische kinderbijslag was een zegen voor grensarbeiders die een groot gezin hadden.

Een vergelijking op basis van tariefloren heeft het nadeel dat de uitkomsten nog niets zeggen over hoeveel een mijnwerker feitelijk verdiende. Het is inherent aan het akkoordstelsel dat de verdiensten wisselden, al naar gelang de omstandigheden. Daarom geven wij de volgende casus van een Nederlandse grensarbeider, 32 jaar oud, die werkzaam was op de mijn *Les Liègeois Cockerill* in Zwartberg bij Genk.⁵⁴ Voorheen was hij in dienst geweest van de Staatsmijn Emma. Op de Emma had hij de laatste 3 maanden 72 diensten volbracht, wat hem fl. 1047,07 opleverde of fl. 14,40 per dienst. In België had hij gedurende 3 à 4 maanden 74 diensten volbracht, wat hem 19.215 Bfr. opleverde. De normale verdienste van deze man was 284 Bfr. per dag, de laagste verdienste 125 Bfr. en de hoogste Bfr. 440. Hij kwam uit op 259,66 Bfr. per dienst gemiddeld, omgerekend (à 7,5 cent) fl. 19,47. De grensarbeider in kwestie was geen model mijnwerker. Op de Emma was hij wegens herhaaldelijk verzuim ontslagen. Toch lagen zijn verdiensten in België gemiddeld 35 procent hoger dan in Nederland. Met een gezin van bijvoorbeeld vijf kinderen ging hij er 61 procent op vooruit en dan rekenen wij overige emolumenten (gratis kolen en gratis vervoer) nog niet mee.

⁵⁴ RHCL, archief DSM, 17.26/06 C inv. nr. 179, Rapport betreffende de Nederlandse grensarbeiders werkzaam op de Belgische kolnmijnen, No. A 5139/155, bijlage IX, d.d. 15 september 1953.

Aandeelcertificaat S.A. Gosson-La Haye & Horloz. Ca. 1950. De mijnzetels van deze onderneming lagen ten zuidwesten van het centrum van Luik, op ongeveer 35 km van Maastricht. Collectie auteur.

Een ervaren houwer, een echte vakman, kon waarschijnlijk nog meer verdienen. In de Luikse mijnen waren de lonen trouwens nog iets hoger dan in de Kempen.

Het loonde beslist de grens over te gaan, helemaal als men een groot gezin had. Dat grensarbeiders over de hele linie twee keer zoveel gingen verdienen als in Nederland, is overdreven, tenzij men er vanuit gaat dat grensarbeiders hun Belgische franks op de zwarte geldmarkt omwisselden voor Nederlandse valuta. Vóór de devaluatie was de situatie zelfs zo dat grensarbeiders die hun Belgische franken op de zwarte valutamarkt omwisselden, hun loon konden verdubbelen, zelfs als zij in Nederland nominaal hetzelfde verdienden. Tot september 1949 schommelde de frank op de zwarte geldmarkt tussen 12 en 14 cent, de officiële koers was 6 cent.⁵⁵ Sinds september 1949 rekende men op de zwarte geldmarkt 10 cent voor een frank, de officiële koers was 7,5 cent.⁵⁶ In bovenstaande casus zou dat betekenen dat de grensarbeider in kwestie 80 procent meer ging verdienen, afgezien van gezinsvergoedingen en overige emolumenten.

Immateriële factoren

Behalve materiële voordelen speelden ook immateriële factoren een rol. Het zogenaamde jaag- en drijsysteem, waaraan de Nederlandse mijnwerkers een hekel hadden, kende men in Wallonië niet, althans niet in die vorm. Een getuigenis uit 1937 van een Nederlandse mijnwerker die in het Luikse werkte: 'Ik heb eerst een maand op de mijn in (Belgisch) Eijsden gewerkt, maar daar hebben zij hetzelfde "uitbuitsysteem" van de Nederlandsche mijnen. Ik was een paar jaar uit het bedrijf weg en kon dat niet volhouden. Toen ben ik hierheen gegaan. Het is hier veel gemoedelijker'.⁵⁷ Een symptoom daarvan was het willekeurig verzuim. Het absentisme werd gedoogd op de Waalse mijnen. In Luik was het niet anders. Wij laten dezelfde Nederlandse getuige weer aan het woord: 'Vooral des Maandags is het erg. Als dan één derde van de bezetting naar het werk komt, is het mooi. De anderen houden Maandag en daarbij wordt zéér veel gedronken'.

Tijdens de economische crisis en de Tweede Wereldoorlog heerste er op de Nederlandse mijnen een klimaat van tucht, tucht en nog eens tucht. Daarna gingen de scherpe kantjes er vanaf. De opzichters werden geacht zich in te houden. Toch hielden de mijnwerkers ook nog in de jaren vijftig het gevoel dat zij werden opgejaagd door het systeem:

Maar waar vinden wij nog een rustig hoekje in de mijn of in de fabriek? Wij moeten altijd vooruit. Het produktieschema kent geen pardon. Werken, altijd maar werken. Want de transportband ratelt door, de lege kolenwagens rijden aan en de volle moeten door de schachten omhoog.⁵⁸

55 Collectie Bibliotheek SHCL Lim 7752, Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Limburg, Nota grensarbeidersvraagstuk in Limburg, 30 augustus 1947. No. 1290 ds. 5/1.

56 *Limburgs Dagblad* 22 september 1949, p. 1, kol. 1-2. De koers van de gulden ging van Bfr. 16,52 naar Bfr. 13,25.

57 'Onze mijnwerkers in het Luiksche', *Limburger Koerier* 19 november 1937, p. 1, kol. 1-3.

58 'Overwegingen rond de 40-urige arbeidsweek', *De Mijnwerker. Orgaan van de Ned. Kath. Mijnwerkersbond*, 15:20 (10 november 1956) 1.

In Nederland stond op willekeurig verzuim een hoge boete en bij herhaling ontslag. De Luikse mijnen waren een alternatief voor arbeiders die dat keurslijf niet verdroegen. In plaats van boetes werkte men in de Waalse mijnen met positieve prikkels. Een arbeider die alle diensten van de week maakte, kreeg een premie. De soepele omgang met willekeurig verzuim was funest voor de productiviteit, maar het was typerend voor de lossere mentaliteit op de Luikse mijnen.

Het is niet zo, dat de mijnwerkers die de strenge discipline op de Nederlandse mijnen niet verdroegen en daarom naar het Luikse bekken uitweken, geen goede vakkrachten waren. Minder gemotiveerde lieden zaten er vast wel tussen, maar je had onder de grensarbeiders ook kompels die een normale prestatie leverden of zelfs bereid waren anderhalf of twee diensten achter elkaar te draaien, om zo in korte tijd veel geld te verdienen. In de Nederlandse mijnen was het in principe verboden dubbele diensten te maken.

Het moet gezegd worden dat de Belgische mijnen ook een toevluchtsoord waren voor 'mensen met een vlekje'. Zo was er een pendelaar die, toen hij nog in Nederland werkte, de mijnopzichter had bedreigd omdat deze hem het bloed onder de nagels uithaalde: 'De gal liep me over en ik greep naar de bijl ... Ik weet wel, dat dat niet mag ... maar ja, wat doe je als je kwaad wordt? ... Ik heb daar zes weken voorarrest en twee maanden gevangenisstraf voor mogen opknappen en op de Nederlandsche mijnen zal ik wel nooit meer werk krijgen ...'.⁵⁹

Niet alleen arbeiders, maar ook mijnbeambten die een overtreding hadden begaan, hoopten op de Belgische kolenmijnen met een schone lei te kunnen beginnen. Een 53-jarige hoofdopzichter van de materiaalafdeling van de Oranje-Nassau Mijnen te Heerlen had min of meer gedwongen ontslag genomen door een overtreding die hij had begaan. De details kennen wij niet, maar de man had blijkbaar geen kans om weer aan de slag te gaan bij een andere mijn in Nederlands-Limburg. Daarom vroeg hij Frans Dohmen, voorzitter van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond (NKMB), om bemiddeling voor tewerkstelling op een van de Belgische mijnen. Aangezien de hoofdopzichter in kwestie nogal goed met de arbeiders overweg kon, wilde Dohmen hem wel aanbevelen bij de voorzitter van de christelijke Centrale der Vrije Mijnwerkers (CVM) te Brussel, Mathieu Thomassen.⁶⁰

In het algemeen was het nabije buitenland een uitkomst voor iedereen uit de grensstreek die elders een nieuwe start wilde maken. Tot de mensen met een verleden behoorden ook collaborateurs uit de Tweede Wereldoorlog die voor straf te werk waren gesteld in de Limburgse kolenmijnen. Zij waren geïnterneerd in Kamp Julia en andere strafkampen in de Mijnstreek.⁶¹ Deze politieke delinquenten kwamen moeilijk aan werk, toen zij vanaf 1948 werden vrijgelaten.⁶²

59 *Ibidem*.

60 SHCL, EAN 65, archief Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond, inv.nr. 101, Frans Dohmen aan Mathieu Thomassen, d.d. 6 januari 1951.

61 Peter Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig. Politiek beleid inzake de bestrafing en reclassering van 'foute' Nederlanders, 1945-1955*. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen (Houten 1989) 220.

Toch waren het geoeffende mijnwerkers. Omdat de Belgische mijnwerkgevers geen lastige vragen stelden, konden ex-NSB'ers zo aan de slag in de Luikse of Kempense mijnen.

De weg over de grens was ook een manier om schuldeisers te ontlopen. Althans op het loon van een grensarbeider kon niet zo gemakkelijk beslag worden gelegd. De Belgische mijnwerkgevers verlangden een uittreksel van een gerechtelijk vonnis voordat men tot loonbeslag overging. In Nederland werd ook wel zonder zo'n vonnis beslag gelegd op het loon. Het is niet gezegd dat een grensarbeider die probeerde 'onder te duiken' in een van de Belgische mijnen altijd daarmee weg kwam. Zo was NKMB-voorzitter Frans Dohmen niet te beroerd om zijn internationale netwerk in te schakelen bij de opsporing van een ondergrondse opzichter die na de bevrijding vrouw en kinderen in de steek had gelaten.⁶³ Het gezin zat sindsdien praktisch zonder inkomsten. Met behulp van zijn 'waarde vriend' Mathieu Thomassen, de eerder genoemde voorzitter van de CVM, lukte het hem de man in kwestie op te sporen. Hij bleek ingeschreven te zijn als grensarbeider, werkzaam op de *Charbonnage du Hasard te Micheroux* en te verblijven op een tijdelijk adres in Kelmis (La Calamine). Dohmen had de kwestie het liefst rechtstreeks geregeld met de directeur van Le Hasard, maar Thomassen maakte hem er fijntjes op attent dat men zonder gerechtelijk vonnis niet verder zou komen.

Institutionele barrières opgeheven

De hoge lonen, sociale voorzieningen en immateriële pluspunten moeten op de Nederlandse arbeidskrachten een onweerstaanbare aantrekkingskracht hebben uitgeoefend. Waarom zou men niet van de situatie profiteren? Er waren amper beletsels. Nederland en België hadden in februari 1933 – midden in de economische crisis – een verdrag gesloten, waarin partijen overeenkwamen dat zij hun onderdanen niet zouden hinderen bij het zoeken naar werkgelegenheid buiten hun eigen land.⁶⁴ Meer dan een werkvergunning en een grensarbeiderskaart was niet vereist. De werkvergunningen werden verleend door het arbeidsbureau ter plaatse van de werkgever en dan ook ginds (in België) geregistreerd.⁶⁵ De grensarbeiderskaart werd uitgereikt namens de burgemeester der gemeente van domicilie. Formeel werd de grensarbeiders geen strobreed in de weg gelegd. Nederland vormde met België en Luxemburg sinds september 1944 een douaneunie, de Benelux. In het kader daarvan werden zoveel mogelijk beletsels opgeruimd die grensarbeid in de weg stonden, met name op het gebied van de

62 Mondelinge mededeling mij gedaan door de familie van een intussen overleden politieke delinquent, die zes jaar gewerkt heeft op de Charbonnages d'Argenteau in Trembleur.

63 SHCL, EAN 65, archief Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond, inv.nr. 101, Briefwisseling Frans Dohmen met Mathieu Thomassen, d.d. 31 mei 1952, 5 juni 1952, 17 juni 1952.

64 Verdrag Nederland-België, 20 februari 1933. De regelingen worden gedetailleerd beschreven door Albert Martens, *25 jaar wegwerparbeiders. Het Belgisch immigratiebeleid na 1945* (Leuven 1974).

65 Deze verplichting is evenwel in 1958 opgeheven. Per 1 januari 1960 is ook de grensarbeiderskaart afgeschaft. Bauvir, *Les travailleurs frontaliers*, 88-89, 118, 142.

Le Hasard te Cheratte, een mijnzetel die relatief veel Nederlandse kompels aantrok. Foto: Herman Wijenberg, 2005 (SHCL).

sociale verzekeringen. Op 29 augustus 1947 hadden de ministers van sociale zaken van Nederland en België, Willem Drees respectievelijk Léon-Eli Troclet, in Den Haag een verdrag gesloten betreffende de toepassing van de wederzijdse wetgeving op het punt van sociale verzekering. Het wederkerigheidsverdrag betekende dat Nederlandse arbeiders die in België werkzaam waren in dienst van een in België gevestigde werkgever, vanaf 1 juli 1947 recht hadden op kraamgeld en kinderbijslag krachtens de Belgische wet, ongeacht hun woonplaats.⁶⁶ Dit was een uitkomst voor gehuwde grensarbeiders die tot dan deze uitkeringen aan zich voorbij hadden zien gaan, omdat hun gezinnen niet in België woonden. De regeling dat Nederlandse grensarbeiders onder de Belgische ziekte- en ziektefondsverzekering vielen, bestond al langer. Het sluitstuk was het akkoord dat in 1950 werd gesloten tussen België en Nederland ten behoeve van mijnwerkers die over de grens werkten. De stelsels van het Nationaal Pensioenfonds Mijnwerkers/ Fonds National de Retraite des Ouvriers Mineurs en het Algemeen Mijnwerkersfonds (AMF) werden op elkaar afgestemd met terugwerkende kracht vanaf 1 oktober 1949. Mijnwerkers die gingen pendelen, hoefden niet meer te vrezen voor een pensioenbreuk.⁶⁷ Er was weinig dat de

66 A.C.M. van de Ven, 'Het Belgisch-Nederlands verdrag inzake de sociale verzekering I', *Sociaal Maandblad* 3:6 (1 juni 1948) 122-129. *Idem*, 'Het Belgisch-Nederlands verdrag inzake de sociale verzekering II', *Sociaal Maandblad* 3:7 (1 juli 1948) 146-159.

mijnwerkers nog tegenhield om over de streep te gaan. Er waren althans geen institutionele barrières meer. Wat waren de gevolgen voor de uitgaande pendel? Wat zeggen de cijfers?

Dark number

De grensarbeidersstatistieken moet men met de nodige voorzichtigheid hanteren. De getallen zijn momentopnamen, zoveel mogelijk van de situatie in het laatste kwartaal van ieder jaar. Het werkelijke aantal grensarbeiders dat gedurende een kalenderjaar door de arbeidsbureaus bemiddeld werd voor een baan in België, was sowieso groter. Afgezien daarvan zijn de cijfers, afkomstig van de gewestelijke arbeidsbureaus (GAB's), onvolledig. Zij betreffen volgens Simons alleen arbeiders die dagelijks van hun woonplaats op en neer naar hun werk gingen.⁶⁸ Er waren ook arbeiders in Nederland woonachtig, die in België gingen werken en slechts een keer per week naar huis terugkeerden. Hun aantal is echter niet bekend. Zij reisden waarschijnlijk op een groot paspoort in plaats van een grensarbeiderskaart en dan kwam men niet in de pendelstatistieken terecht.

Ook Keuning waarschuwde ervoor dat de cijfers betreffende de in België werkende Nederlanders veel minder nauwkeurig zijn dan die betreffende Belgische arbeiders in Nederland. Het kwam veelvuldig voor, dat Nederlanders voor het overschrijden van de grens gebruik maakten van een grote pas in plaats van een grensarbeiderskaart.⁶⁹ Keuning ging niet in op de achtergronden. Het blijkt echter dat gemeenten wel eens moeilijk deden als men een grensarbeiderskaart kwam halen. Allerlei vragen werden gesteld, zoals wie is uw laatste werkgever in Nederland, waar zetelt uw nieuwe werkgever in België, van welke grensdoorlaatpost maakt men gebruik? Dit werd allemaal geregistreerd. De gemeenten gingen nog een stap verder, in overleg met het arbeidsbureau. Om paal en perk te stellen aan het werken in België, weigerden ze grensarbeiderskaarten te verstrekken, wat overigens in strijd was met de geest van vroegere verdragen. Dit ging met een beroep op het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen (BBA), een verordening getroffen door het Militair Gezag in oktober 1945, die het veranderen van een betrekking aan banden legde.⁷⁰ Mijnwerkers en bouwvakkers waren nodig voor de wederopbouw. Hun Nederlandse werkgever of het arbeidsbureau moesten ermee instemmen als zij ontslag wilden nemen. Zonder ontslagbewijs van de baas of ontslagvergunning van deze instantie kwamen deze arbeiders niet in aanmerking voor een grensarbeiderskaart. Grensarbeiders wisten deze maatregel te omzeilen door een

67 'Accoord tussen, enerzijds, de Ministers van Sociale Zaken en van Economische Zaken van Nederland en, anderzijds, de Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg van België, inzake het pensioenstelsel voor mijnwerkers en met dezen gelijkgestelden; Brussel 25 november 1950', *Tractatenblad van het Koninkrijk der Nederlanden* (1951) No. 15.

68 Simons, 'Belgische en Nederlandse grensarbeiders', 377.

69 Keuning, 'Vervaaagde grenzen', 446.

70 SHCL, Collectie Bibliotheek Lim 7752, Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Limburg, Nota grensarbeidersvraagstuk in Limburg, 30 augustus 1947. No. 1290 ds. 5/1, p. 4.

groot paspoort aan te vragen, hetgeen niet geweigerd kon worden. De extra legeskosten had een grensarbeider er wel voor over. Zoals gezegd reisden weekpendelaars veelal op een groot paspoort, maar die niet alleen. De mijnpolitie van Staatsmijnen bracht hierover in 1947 een gedetailleerd rapport uit.⁷¹ Buiten de 31 (oud-)mijnwerkers uit Bocholtz, die op een grensarbeiderskaart de grens passeerden, werkten nog ongeveer 25 (oud-)mijnwerkers in België die op een groot paspoort dagelijks de grens overschreden. Uit Simpelveld werkten 38 personen in België, waarvan slechts 18 een grensarbeiderskaart hadden. Vanuit het district Heerlen pendelden 39 (oud-)mijnwerkers naar België op een grensarbeiderskaart en nog een onbekend aantal op een groot paspoort. Zo was het moeilijk een juist overzicht van het aantal in België werkende Nederlanders te verkrijgen. In het algemeen moet het aantal grensarbeiders eerder te laag dan te hoog worden geacht. Straks zullen wij aan de hand van Belgische statistieken aantonen dat de afwijking groot was. Wij beginnen met het gedeelte van de ijsberg boven de waterspiegel.

Pendelen tussen Zuid-Limburg en Luik

Limburg kende in de jaren vijftig een opmerkelijke uitgaande pendelbeweging naar onze zuiderburen. Tabel 3 laat de evolutie zien van het aantal Limburgse grensarbeiders in België. Met het nodige voorbehoud kunnen wij uit deze cijfers een aantal zaken afleiden. Het uitgestrekte gewest Maastricht, dat de rayons Maastricht, Eijsden, Valkenburg en Vaals omvatte, had het grootste aandeel in de grenspendel. Het gewest Heerlen, dat zowel de oude als de nieuwe mijnstreek omvatte, kwam daarna.⁷² De uitgaande pendel naar België vertoonde aanvankelijk een grillig verloop, maar in 1950 maakte die een sprong voorwaarts. Als gevolg van de devaluatie in 1949 was de frank ten opzichte van de gulden meer waard geworden. De gevolgen hiervan waren in de loop van 1950 in sterke mate merkbaar op de arbeidsmarkt. Enerzijds werd het voor de Belgische grensarbeider minder aantrekkelijk om in de Nederlandse bedrijven te werken, anderzijds werden de Nederlandse arbeiders door het hogere loonniveau in België aangetrokken.⁷³

De grenspendel reageerde niet alleen op de wisselkoersen, maar ook op de economische conjunctuur. Vanaf 1950 zien wij het aantal grensarbeiders voortdurend toenemen, totdat in 1953 het hoogtepunt werd bereikt. De omvang van de grenspendel liep vanaf 1950 ongeveer parallel met het verloop van de werkloosheid onder de mannelijke beroepsbevolking in Limburg. Sinds 1948 was er een stijgende tendens, die in 1951 werd versterkt onder invloed van de Koreacrisis.⁷⁴

71 RHCL, archief DSM, 17.26/06B, inv.nr. 18, Rapport Inlichtingdienst Politie Staatsmijnen, 5 augustus 1947.

72 Serge Langeweg, *Van adreshok tot arbeidsvoorziening. Arbeidsbemiddeling en arbeidsmarkt in Zuid-Limburg, 1904-1994* (Leeuwarden-Mechelen 1994) 128.

73 GAB Maastricht, *Jaarverslag* 1950, 1.

74 [GAB Heerlen], *Jaarverslag* (1951) 1. [GAB Maastricht], *Jaarverslag* (1952) 1. *Arbeidsmarktbeschrijving van de Provincie Limburg* (1954) 36.

	Pendel vanuit Limburg naar België		Waarvan uit gewest Maastricht		Waarvan uit gewest Heerlen	
	m	v	m	v	m	v
1946		450
1947	1008	205		714		245
1948	.	.		212	399	20
1949	751	101	596	97	98	4
1950	1704	82	1161	75	430	7
1951	.	.	1705	60	1129	7
1952	.	.	2134	123	1023	26
1953	3764	265	2387	225	406	8
1954	2815	224
1955	2786	260
1956	2671	254
1957	2755	280
1958	2550	170
1959	2470	140
1960	2300	200
1961	1470	150
1962	1250	70
1963	1250	50
1964	1200	50
1965	1200	50
1966	1150	60
1967	1050	60
1968	1150	85
1969	1325	100
1970	1400	100
1971	1250	90
1972	1125	100

Tabel 3: *Grensarbeiders uit Nederlands-Limburg werkzaam in België. Jaarcijfers per 31 december (1946-1972)*
Bron: SHCL, Bg 32 C 8, *Arbeidsmarktbeschrijvingen Gewestelijke Arbeidsbureau Maastricht, kwartaalverslagen (1951-1952)*. [*Districtsbureau Arbeidsvoorziening in de Provincie Limburg*], *Arbeidsmarktbeschrijvingen (1947-1959)*. [*Gewestelijk Arbeidsbureau Heerlen*], *Jaarverslagen (1947-1953)*. [*Gewestelijk Arbeidsbureau Maastricht*], *Jaarverslagen (1947-1953)*. M.S.M. Simons, 'Belgische en Nederlandse grensarbeiders in en rond Zuid-Limburg', *Mens en Maatschappij* 25 (1950) 236-249, 374-391. J.W.F. van Meegeren, 'Grensgangers', *Economisch-Statistische Berichten* 46 (15 februari 1961) no. 2273, 163-165. J.Th. Sillekens, *De Limburgse arbeidsmarkt na de Tweede Wereldoorlog. Doctoraalscriptie geschiedenis Katholieke Universiteit (Nijmegen 1974)* 150-155.

In periodes van verminderende werkgelegenheid in Nederland begon de animo voor werk in België te stijgen, terwijl de Nederlandse mijnen nog personeel konden gebruiken. Vanaf begin 1953 trad een kentering op in het verloop van de werkloosheid, mede onder invloed van de door de regering genomen maatregelen ter vergroting van de bouwactiviteit, de verbetering van de investeringsmogelijkheden en de uitvoering van additionele openbare werken. Voorts werd voor de verschillende bedrijven de exportpositie gaandeweg gunstiger.⁷⁵ Met enige vertraging zien wij de uitgaande pendel daarop reageren in 1954. Daarna nam het aantal grensarbeiders geleidelijk verder af. Rond de kolencrisis van 1958 zien wij een lichte versnelling in de dalende trend. In 1961 versnelde de daling van het aantal grensarbeiders opnieuw. Velen keerden België de rug toe vanwege de sociale onrust.⁷⁶ Het openbare leven en de economie in Wallonië werden in de winter van 1960/61 wekenlang lamgelegd toen er een algemene staking uitbrak tegen de Eenheidswetten van de katholiek-liberale regering van Gaston Eyskens.⁷⁷ Op 6 januari 1961 vonden in Luik heftige confrontaties plaats tussen de Rijkswacht en demonstranten, waarbij twee arbeiders werden gedood door politiekogels. Een paar maanden later keerde de rust terug, maar de afname van de pendel naar België hield niet op. Het was een symptoom van de economische achteruitgang van Wallonië. De meeste Nederlandse grensarbeiders zochten voortaan hun heil in Duitsland, waar de lonen nog hoger waren dan in België.⁷⁸

Uit de arbeidsmarktbeschrijvingen van de provincie Limburg en jaarverslagen van de arbeidsbureaus blijkt dat de grensarbeiders terechtkwamen in diverse takken van de Luikse nijverheid, zoals bouwondernemingen, hoogovens, kolenmijnen, de rubberindustrie en de weverijen rond Verviers. De pendelaars naar Verviers vormden in juli 1947 nog de grootste groep.⁷⁹ Er waren ook mijnwerkers betrokken bij de grenspendel. De Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Limburg waarschuwde in 1947: 'De Mijnen hebben te kampen met toenemende desertie van mijnwerkers die naar de Belgische Mijnen in Luik en de Kempen gaan werken'.⁸⁰ En dan te bedenken dat dit nog maar het begin was. Tientallen kompels, waaronder houters met vijftien en meer dienstjaren, bleven in 1947 zomaar weg bij de Staatsmijn Maurits om in de Kempense mijnen te gaan werken.⁸¹ Volgens het arbeidsbureau kwam dit niet zozeer door de Belgische loonstandaard als wel door de wijze waarop het in België verdiende loon

75 *Arbeidsmarktbeschrijving van de Provincie Limburg (1954)* 36.

76 J.W.F. van Meegeren, 'Grensgangers', *Economisch-Statistische Berichten* 46 (15 februari 1961) no. 2273, 163-165.

77 Freddy Joris, *Les Wallons et la réforme de l'Etat. De l'Etat unitaire à l'Etat "communautaire et régional" (1890-1970)* (deuxième édition; Charleroi 1998) 113-116. François Cammarata et Pierre Tilly, *Histoire sociale et industrielle de la Wallonie* (Brussel 2001) 102-105.

78 J.Th. Sillekens, *De Limburgse arbeidsmarkt na de Tweede Wereldoorlog*. Doctoraalscriptie geschiedenis Katholieke Universiteit (Nijmegen 1974) 152.

79 555 personen, waaronder enkele vrouwelijke arbeidskrachten. Rapport betreffende de arbeidsmarkt in Limburg (1947) 12.

80 SHCL, Collectie Bibliotheek Lim 7752, Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Limburg, Nota grensarbeidersvraagstuk in Limburg, 30 augustus 1947. No. 1290 ds. 5/1, p. 3.

81 Simons, 'Belgische en Nederlandse grensarbeiders', 378.

verdubbeld kon worden. Bedoeld wordt de winst die men op de zwarte geldmarkt kon maken. Volgens dezelfde instantie had zich op de Maurits in verband met de trek naar België een arbeidsconflict voorgedaan. Op contractbreuk stonden sancties die bij de arbeiders zeer omstreden waren. Door samenwerking met de gerechtelijke instanties hoopten de mijnwerkgevers aan de gevallen van willekeurig verzuim spoedig een einde te maken.⁸²

De verslagen van de arbeidsbureaus reppen incidenteel over het aantal mijnwerkers dat bij de pendel naar België was betrokken. In het derde kwartaal van 1951 werkten vanuit het gewest Maastricht circa 2.000 mannen en 70 vrouwen in het industriebekken van Luik en Verviers, waaronder 630 mijnwerkers, 370 bouwvakarbeiders en 350 metaalarbeiders.⁸³ Ultimo 1952 werkten vanuit het gewest Heerlen 1.023 mannen in het Belgische grensgebied, waaronder 877 in de kolenmijnen. Tezamen komen wij uit op ongeveer 1.500 mijnwerkers-grensarbeiders. Hoe zij verdeeld waren over de Luikse en de Kempense mijnen werd niet vermeld.⁸⁴ De uitgaande pendel naar België was eind jaren vijftig al een stuk minder, maar de mijnwerkers hadden daarin nog steeds een belangrijk aandeel. In 1959 bevonden zich onder 2.470 grensarbeiders die uit heel Limburg naar België pendelden 1.125 mijnwerkers, een jaar later waren het er nog 1.000 op een totaal van 2.170.⁸⁵

Uit de cijfers van de arbeidsbureaus kunnen wij niet afleiden welk bekken het meest bij de Nederlandse grensarbeiders in trek was: het Luikse of het Kempense? Uit een rapport van de politie van Staatsmijnen blijkt dat in maart 1953, op het hoogtepunt van de pendel naar België, 1.590 Nederlandse grensarbeiders in de Belgische mijnen werkzaam waren, waarvan 863 in de Luikse (54 procent) en 679 (43 procent) in de Kempense.⁸⁶ Van nog eens 50 pendelaars (3 procent) kon men de bestemming niet achterhalen. Het lijkt erop dat de Kempense mijnen minder in tel waren dan de Luikse, hoewel in het laatste geval de arbeiders ervoor de taalgrens moesten trotseren.

Meer licht op het *dark number*

Maar in principe lijden de cijfers die de mijnpolitie gebruikte aan hetzelfde euvel als de GAB-gegevens. Om zekerder grond onder onze voeten te krijgen nemen wij onze toevlucht tot statistieken verstrekt door de *Fédération des Associations Charbonnières (Fédéchar)*, de gezamenlijke Belgische mijnwerkgevers. In 1954 waren bijna 3.000 Nederlanders tewerkgesteld in de Belgische mijnen, bijna twee keer zo veel als opgegeven door de mijnpolitie. De opgave van de mijnpolitie was weliswaar van een jaar eerder, maar dat kan het verschil

82 Jaarverslag Gewestelijk Arbeidsbureau Heerlen (1947) 1.

83 SHCL, Bg 32 C 8, Arbeidsmarktbeschrijving GAB Maastricht, Rapport over 3^e kwartaal 1951, 10.

84 Jaarverslag Gewestelijk Arbeidsbureau Heerlen (1952) 7. Een jaar later was dit getal geslonken tot 398. Idem (1953) 6.

85 Arbeidsmarktbeschrijving van de Provincie Limburg (1959) 64 (tabel).

86 RHCL, archief DSM 17.26/06 C, Staatsmijnen personeel inv. nr. 179, Politie Staatsmijnen No. A 5139/155 (vertrouwelijk): Rapport betreffende Nederlandse grensarbeiders werkzaam op Belgische kolenmijnen.

niet uitmaken. Wij stellen vast dat het aantal Nederlandse mijnwerkers werkzaam in België het totale aantal grensarbeiders (2.800) in 1954 overtrof, terwijl in het laatste cijfer ook de pendelaars waren inbegrepen die in andere sectoren dan de mijnbouw een baan hadden gevonden. Er zijn twee oorzaken. Ten eerste, zoals eerder gezegd, zijn de GAB-cijfers van de uitgaande pendel onvolledig. Dit is de belangrijkste verklaring. Ten tweede, bij de cijfers van *Fédéchar* zijn ook mijnwerkers met de Nederlandse nationaliteit inbegrepen die domicilie hadden in België. Het kwam natuurlijk voor dat de Nederlanders die in België vast werk vonden, in België gingen wonen om zich reistijd en eventuele grensmoeilikheden te besparen. Dit bemoeilijkt de vergelijking enigszins. Toch zijn er geen aanwijzingen dat het contingent Nederlanders woonachtig in Luik, om ons tot die provincie te beperken, in de jaren vijftig is gegroeid. In tegendeel, tussen 1947 en 1954 is het aantal vreemdelingen met de Nederlandse nationaliteit met ruim 450 afgenomen.⁸⁷ Wij mogen ervan uitgaan dat de meeste Nederlandse mijnwerkers die in de *Fédéchar*-statistieken worden genoemd, grensarbeiders waren. Wij stellen nogmaals vast dat de statistieken van de uitgaande pendel naar België die door de gewestelijke arbeidsbureaus zijn geproduceerd, zeer onvolledig zijn.

Beide cijferreeksen laten overigens wel dezelfde trend zien: een opgaande lijn tot 1953-54 en daarna met ups en downs geleidelijke afname in de tweede helft van de jaren vijftig totdat het verval versnelde vanaf 1960. Verder blijkt uit tabel 4 dat de Waalse en de Kempense kolenbekkens elkaar tot 1954 numeriek in evenwicht hielden ten aanzien van de Nederlandse kompels. Wij concluderen alvast dat het de grensarbeiders niet veel uitmaakte of zij nu naar de Nederlandstalige of naar Franstalige kant moesten pendelen. In de tweede helft van de jaren vijftig boetten de Zuiderbekkens aan populariteit in bij de Nederlanders, hetgeen te maken had met het saneringsproces dat in het Luikse bekken was ingezet.

Na de Italianen (64 procent) en de Polen (13 procent) stonden de Nederlanders anno 1954 met 11 procent derde op de ranglijst van mijnwerkers met een vreemde nationaliteit in het Luikse bekken.⁸⁸ Op het hoogtepunt van de pendel naar België waren maximaal 1.500 grensarbeiders met de Nederlandse nationaliteit in Luikse mijnen werkzaam. Het was geen gering aantal. De Nederlandse kolenmijnen becijferden het eigen tekort aan ondergrondse arbeiders in september 1953 op 1.425 man.⁸⁹ Zuiver getalsmatig zou men in die vacatures kunnen voorzien door de grensarbeiders terug te halen, maar de problematiek was gecompliceerder. Er werd door de Nederlandse kolenproducenten ook gelet op de kwaliteit van de arbeidskrachten. De grensarbeiders hadden niet altijd 'het juiste gehalte'. Dit komt in de volgende paragraaf aan bod.

87 [NIS], Statistisch Jaarboek van België, aangehaald bij Jansen, *De migratie naar de Belgische grensstreek* (1979) 70.

88 Serge Langeweg, Leen Roels and Ad Knotter, 'Regional labour markets and international labour migration in twentieth-century Europe: the cases of coal mining in Liège (B) and Limburg (NL) compared', *Mitteilungsblatt des Instituts für soziale Bewegungen Heft 40* (2008) 101-120, table 2.

89 *Arbeidsmarktbeschrijving van de Provincie Limburg* (1953) 41 en tabel 14 (bijlage). Voor 1954 werd een tekort verwacht van 1850 en voor 1955 1250.

	Luik	Borinage-Centre	Charleroi-Namen	Totaal Zuider-Bekkens	Kempen	Gezamenlijke bekkens
1946	•	•	•	•	•	612
1947	•	•	•	•	•	863
1948	•	•	•	•	•	894
1949	•	•	•	•	•	1029
1950	•	•	•	•	•	•
1951	1180	•	•	•	•	2323
1952	1300	•	•	•	•	•
1953	1420	•	•	•	•	•
1954	1468	34	43	1545	1527	3072
1955	1329	28	35	1392	1479	2871
1956	1104	25	26	1155	1390	2545
1957	1199	28	26	1253	1859	3112
1958	1097	21	22	1140	1739	2879
1959	858	17	20	895	1375	2270
1960	557	13	20	590	1209	1799
1961	362	11	8	381	934	1315
1962	325	7	8	340	813	1153
1963	293	9	8	310	727	1037
1964	226	8	6	240	614	854
1965	185	8	7	200	500	700

Tabel 4: *Arbeiders (ondergronds en bovengronds) met de Nederlandse nationaliteit in de Belgische kolenbekkens per 31 december (1946-1965).*

Bron: A. Meyers, *T'industrie charbonnière pendant l'année 1948. Statistique sommaire et vue d'ensemble sur l'exploitation*, *Annales des Mines* 48 (1949) 295-298. *Régime social de l'industrie houillère belge*, *Annales des Mines* 49 (juli 1950) 419. *T'actualité économique et sociale et l'industrie houillère belge*, *Annales des Mines* 50 (september 1951) 689-692. A. Meyers, *Aspects techniques de l'exploitation charbonnière belge*, *Annales des Mines* 55(1956). J. Vandenheuvel, *Aspects techniques de l'exploitation charbonnière belge*, *Annales des Mines* 55 (1957)- 66 (1967).

Interessant is ook de vraag of de Nederlanders de mogelijkheden, die de Luikse arbeidsmarkt hen bood, voldoende hebben uitgebuit? Hoeveel pendelaars mag men eigenlijk verwachten? Er bestaat geen standaard waaraan men dat kan afmeten, maar wij hebben houvast aan de pendelaars uit Belgisch-Limburg. Begin jaren vijftig zaten de mijnwerkers uit Belgisch- en Nederlands-Limburg in een vergelijkbare situatie. Zij hadden drie mogelijkheden: a) de kolenmijnen in eigen omgeving b) de Maas over naar de Nederlandse c.q. de Kempense

mijnen, of c) de taalgrens over naar het Luikse bekken. Eind 1953 pendelden dagelijks 1.800 ondergrondse arbeiders vanuit Belgisch-Limburg naar de Luikse mijnen, hetgeen overeenkwam met 4,5 procent van de (Belgisch-Limburgse) beroepsbevolking in de mijnbouw.⁹⁰ Zij hoefden alleen de taalgrens over. De pendelstroom vanuit Nederlands-Limburg naar de Luikse kolenmijnen had een omvang van maximaal 1.500, wat overeenkwam met 2,8 procent van de (Nederlands-Limburgse) beroepsbevolking die werkzaam was in de mijnbouw. Deze Limburgers moesten ook nog een staatsgrens over. Dat maakt blijkbaar wel iets uit. Er kwamen minder pendelaars uit Nederlands-Limburg naar het Luikse bekken dan uit Belgisch-Limburg. Toch konden pendelaars uit Nederlands-Limburg meer financieel voordeel behalen op de Luikse arbeidsmarkt dan die uit Belgisch-Limburg. Zij verdienden dezelfde lonen, maar alleen de Nederlanders profiteerden van de gunstige valutaverhoudingen. Had men niet mogen verwachten dat de Zuid-Limburgers veel massaler naar de Luikse mijnen trokken? Dit behoeft een verklaring. Wat weerhield de meesten ervan om over de streep te gaan en hoe onderscheidde degenen die wel gingen zich van de rest? Straks zullen wij het sociale profiel van de *frontaliers hollandais* aan een nadere analyse onderwerpen.

De onderkant van de arbeidsmarkt

Tijdgenoten schetsten een weinig vleidend beeld van de grensarbeiders. Zij zouden zijn voortgekomen uit het residu van de arbeidsmarkt. Zo was althans de situatie in de tweede helft van de jaren veertig. Grensgangers uit de regio Maastricht werden door Simons getypeerd als op speculeren beluste losse werklieden, die ieder werk aangrepen dat het meeste opleverde. Zij zouden ook niet vies zijn van smokkelpraktijken. 'Het grootste aantal komt trouwens uit sociaal minder goede milieus. Dit zou blijken wanneer men eens de adressen van de Nederlandse grensarbeiders in Maastricht zou nagaan. Velen komen uit half-gesaneerde en vervallen buurten van de binnenstad'.⁹¹ De meesten misten ijver en ze waren onbetrouwbaar. De *Société Anonyme Ougrée-Marihaye*, een van de grootste hoogovenbedrijven in Luik, had omstreeks 1947 een werfcampagne gehouden in Zuid-Limburg met als resultaat dat zij anderhalf jaar lang zo'n veertig arbeiders aan het personeelsbestand kon toevoegen. Het verloop was echter enorm binnen deze groep grensarbeiders. Het aantal vervangingen bedroeg 115 gedurende 18 maanden. Hiermee behaalden de Nederlandse werknemers van alle vreemde nationaliteiten het record. Onder een veel groter contingent Italianen was het verloop veel geringer. Bij de Luikse werkgevers zouden de

90 [Office National du Placement en du Chômage], *Main-d'oeuvre et production dans les mines* (Brussel 1954) ongepagineerd rapport aanwezig in het CLADIC, Blégny. Met dank aan Leen Roels (UM/SHCL) die mij inzage gaf in haar gegevens. Zie ook 'Problemen der Kempische mijnindustrie. De hoge Waalse lonen geen vrucht van rode acties', *De Mijnwerker. Orgaan van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond* 18:11 (25 juni 1955) 2. Dit cijfer van 1800 pendelaars was redelijk stabiel. In 1947 was het even hoog. Berekend naar Sporck, *Activité industrielle*, planche X, niet gepagineerd, tegenover p. 76.

91 Simons, 'Belgische en Nederlandse grensarbeiders', 381.

frontaliers hollandais niet hoog staan aangeschreven.⁹² Simons oordeelde iets minder negatief over de grensarbeiders uit Vaals. Men kon 40 procent van de zeshonderd grensgangers uit het rayon Vaals als goede vakkrachten beschouwen. De rest bestond uit minder geschikte oudere en ongeschoolde arbeidskrachten.⁹³

De Nederlandse mijnwerkgevers, Staatsmijnen voorop, hielden het arbeidsverloop nauwlettend in de gaten. Periodiek werd er onderzoek ingesteld naar het verschijnsel dat Nederlandse arbeiders werk aanvaardden in de Belgische mijnondernemingen. Dit ging in nauwe samenwerking met de mijnpolitie, die via de arbeidsbureaus gedetailleerde informatie vergaarde over de namen en woonplaatsen van de grenspendelaars, de Belgische mijnen waar zij werkten, de doorlaatposten die zij passeerden. Door deze gegevens te koppelen aan de dossiers van het AMF en aan de personeelsadministratie van de mijn kon men, voor zover het een oud-werknemer betrof, 'het gehalte' van de grensarbeider in kwestie bepalen. De mijnpolitie stelde vast '... dat voornamelijk het residu van de arbeidsmarkt der Nederlandse mijnstreek in België zijn heil zocht ...'.⁹⁴ Staatsmijnen had zelfs oog voor de positieve kanten van de pendel naar de Belgische kolenmijnen:

Talrijke Nederlanders, die in hun vaderland moeilijk aan de slag kunnen komen of slechts een klein loon zouden kunnen verdienen, vinden er goedbetaald werk. Velen zouden, indien deze gelegenheid niet openstond, om steun hebben aangeklopt. Nu echter brengen ze een aanzienlijk bedrag aan Belgische francs naar Nederland. Degenen die om disciplinaire redenen bij de Nederlandse steenkolenmijnen ontslagen moesten worden, zijn door dit ontslag niet brodeloos geworden, doch hebben de gelegenheid weer in hun eigen beroep te gaan werken, waardoor ze tevens hun vakbekwaamheid behouden.⁹⁵

Belgische werving

Zolang de grensarbeiders maar niet in aanmerking kwamen voor plaatsing op een Nederlandse mijn, konden de mijnwerkgevers ermee leven. Werving geschiedde nog door mond-tot-mond reclame. De ene arbeider haalde de ander over en bezorgde hem desgevraagd een werkgeversverklaring van de Belgische mijnbaas. Inter-Limburgse contacten speelden ook een rol. Vele Belgische Limburgers waren na de oorlog uitgezwermd naar industriesteden als Verviers en Luik. Mijnwerkers onder hen kwamen Nederlandse kennissen en familieleden werven voor de mijnen in Battice en Cheratte.⁹⁶ Begin jaren vijftig kwam er echter verandering in de situatie. De Belgische kolenproducenten maakten handig gebruik van de teruglopende conjunctuur en de verminderde werkgele-

92 *Ibidem*.

93 *Arbeidsmarktbeschrijving van de Provincie Limburg (1952)* 63.

94 RHCL, archief DSM, 17.26/06 B, inv. nr. 179, Politie Staatsmijnen. Rapport Nederlandse arbeiders, werkzaam in Belgische mijnen, 20 aug. 1951, nr. A 5571; dossier 155.

95 *Ibidem*.

96 Breij, *De mijnen gingen open, de mijnen gingen dicht*, 98.

genheid in Nederland. Tot dan toe maakten zij weinig propaganda. Sinds 1950 echter begonnen de Belgische kolenproducenten hun wervingscampagnes te intensiveren, waarbij de inzet van illegale ronselaars niet werd geschuwd. Deze belegden wervingsvergaderingen in cafés in de Mijnstreek of ze bezochten gegadigden aan huis, waarbij de arbeiders uitleg kregen over de arbeidsvoorwaarden en de gang van zaken in de Belgische mijnen. In Heerlen was de zaal van *Café De Bie* aan het Wilhelminaplein een plaats waar bijeenkomsten voor grensarbeiders werden georganiseerd. In Echt was *Café Vranken* een verzamelplaats.

Hoe gingen werfagenten te werk? Men bood een voorman van de Staatsmijn Maurits een opzichterfunctie aan in België als hij minstens tien man meebracht. Reeds in België werkzame Nederlanders kregen een premie voor elke door hen nieuw aangeworven Nederlandse arbeider. In Geleen werden in cafés affiches opgehangen en in bussen vlugschriften verspreid voor werk op de mijnen in België.⁹⁷ In Heerlen maakte naar het schijnt een opzichter van de Oranje-Nassau I heimelijk propaganda voor 'De Nederlandse mijn'. Waar die lag wordt niet verteld, maar die mijn werd zo genoemd omdat daar alleen Nederlanders, zo nodig aangevuld met Vlamingen, tewerkgesteld zouden worden. Men zocht voor deze mijn ook Nederlandse leidinggevendenden, opzichters en voorlieden. Reeds 70 mijnwerkers hadden zich voor deze zogenaamde Nederlandse mijn aangemeld.⁹⁸ In mei 1950 hield de mijn *Wérister* werfzittingen te Heerlen. Deze mijn, gelegen in Romsée ten oosten van Luik, was vooral in trek bij arbeiders uit Zuidoost-Limburg. Door de werfacties traden ook vaak arbeiders in dienst op Belgische mijnen die zeer ver van hun woonplaats verwijderd waren. Als zij uit eigen initiatief naar België waren gegaan, hadden zij waarschijnlijk een mijn gekozen die dichterbij lag. Zo bracht een wervingsactie, gehouden door een zekere J.G. van Veen, in juli-augustus 1950 verschillende arbeiders van Echt naar de mijn *Bonne Fin* te Luik. In januari 1951 werd in *Café Van Zundert* aan de Hoofdstraat te Hoensbroek geworven door een Belg die de *S.A. Gosson-La Haye & Horloz* in Tilleur vertegenwoordigde, een van de grootste mijnen in het Luikse mijngebied. In maart 1951 had een actie van een werfagent van de *Charbonnage des Quatre-Jean*, een kleinere mijn nabij Luik, veel succes onder de Limburgse mijnwerkers. In augustus 1951 namen arbeiders van de Staatsmijn Maurits na een gerichte actie ontslag om hun loopbaan voort te zetten op de mijnzetels *Kessales* en *Grands Makets* in Jemeppe-sur-Meuse, mijnen waarvan men nog niet had gehoord in Nederlands-Limburg omdat ze kilometers achter Luik waren gelegen.⁹⁹

97 RHCL, archief DSM, 17,26/06 B, inv.nr. 179, Politie Staatsmijnen. Rapport Belgische werving, d.d. Heerlen, 27 juli 1951.

98 RHCL, archief DSM, 17,26/06 B, inv.nr. 179, Politie Staatsmijnen. Rapport Werving voor Belgische mijnen, 20 september 1951, nr. A 6106; dossier 155.

99 RHCL, archief DSM, 17,26/06 B, inv.nr. 179, Politie Staatsmijnen. Rapport Nederlandse arbeiders, werkzaam in Belgische mijnen, 18 september 1951, nr. A 6067; dossier 155.

MIJNWERKERS

De beste mijn van het Luikse bekken VRAAGT

BEKWAME KOLEN- EN STEENHOUWERS

op middag- en nachtpost.

Vanuit Maastricht gratis busvervoer.

Voor inlichtingen zich wenden tot

AUTOCARS DE MORGENSTOND

te Kleine Spouwen (België), telefoon 18527 Bilsen,
's avonds na 7 uur, of telefoon 8164 Maastricht.

Mijnwerkers gevraagd voor Luik. Advertentie De Nieuwe Limburger, 25 juni 1959. De werving verliep via de busmaatschappij. De naam van de kolenmijn staat er niet bij.

Agenten in dienst van Luikse firma's die personeel in Nederland kwamen werven, hadden natuurlijk wel wat te bieden. De hogere lonen en de emolumenten kwamen op de eerste plaats. De werfagenten schermden ook graag met de gemoedelijke sfeer en het relatief kleinschalige karakter van het Luikse kolenbekken. Uit de mond van een werfagent werd opgetekend: 'Het is in België niet als in Nederland. Hier kan men de Directeur van een mijn nooit te spreken krijgen. Het zijn hier personen, die door een arbeider niet te bereiken zijn. In België loopt de Directeur in een werkpakje rond en is voor ieder arbeider te spreken, zelfs tijdens zijn rondgang over de mijn kan hij aangesproken worden'.¹⁰⁰ Het had zijn charmes, vanaf de buitenkant gezien.

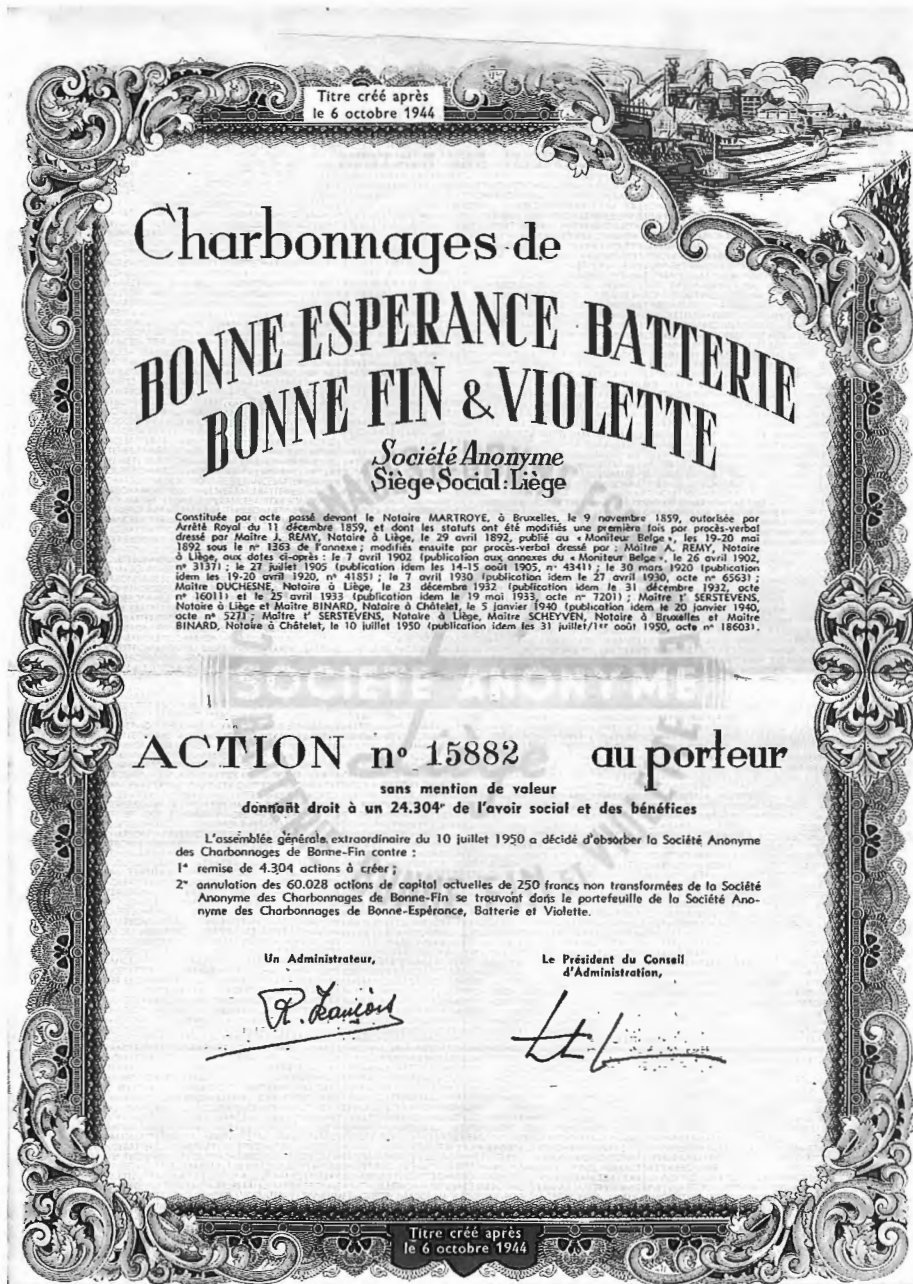
De vaste kern in de gevarezone

Niet alleen arbeiders met een beperkte inzetbaarheid, maar ook bekwame en betrouwbare werklieden kregen belangstelling voor de Belgische arbeidsmarkt. De Belgische werfacties trokken niet alleen ontslagen mijnwerkers en werkloze arbeiders aan, maar ook 'bona-fide, nog werkzaam zijnde en voor ons onmisbare ondergronders'.¹⁰¹ Er openbaarde zich een belangrijke wijziging in de motieven om een werkkring in België te aanvaarden. Bij goede en zeer gewaardeerde arbeidskrachten ging de wens om meer te kunnen verdienen een rol spelen.

¹⁰⁰ RHCL, archief DSM, 17.26/06 B, inv.nr. 18, Rapport Politie Staatsmijnen, 5 augustus 1947.

¹⁰¹ RHCL, archief DSM, 17.26/06 B, inv.nr. 179, Belgische werving, d.d. 27 juli 1951. Interne notitie personeelszaken Staatsmijnen.

Titre créé après
le 6 octobre 1944

Charbonnages de
**BONNE ESPERANCE BATTERIE
BONNE FIN & VIOLETTE**
Société Anonyme
Siège Social: Liège

Constituée par acte passé devant le Notaire MARTROYE, à Bruxelles, le 9 novembre 1859, autorisée par Arrêté Royal du 11 décembre 1859, et dont les statuts ont été modifiés une première fois par procès-verbal dressé par Maître J. REAY, Notaire à Liège, le 29 avril 1892, publié au « Moniteur Belge », les 19-20 mai 1892 sous le n° 1363 de Foncex; modifiés ensuite par procès-verbal dressé par Maître A. REAY, Notaire à Liège, aux dates ci-après: le 7 avril 1902 (publication aux annexes du « Moniteur Belge », le 26 avril 1902, n° 3171); le 27 juillet 1905 (publication idem les 14-15 août 1905, n° 4341); le 30 mars 1908 (publication idem les 19-20 avril 1920, n° 41851); le 7 avril 1930 (publication idem le 27 avril 1930 (publication idem les 23-24 décembre 1932, acte n° 6563); Maître DUCHESNE, Notaire à Liège, le 23 décembre 1932 (publication idem le 31 décembre 1932, acte n° 16011); et le 25 avril 1933 (publication idem le 19 mai 1933, acte n° 7201); Maître J. SERSTEVENS, Notaire à Liège et Maître BINARD, Notaire à Châtelet, le 5 janvier 1940 (publication idem le 20 janvier 1940, acte n° 5271); Maître J. SERSTEVENS, Notaire à Liège, Maître SCHEYVEN, Notaire à Bruxelles et Maître BINARD, Notaire à Châtelet, le 10 juillet 1950 (publication idem les 31 juillet/1er août 1950, acte n° 18603).

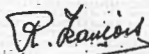
ACTION n° 15882 au porteur

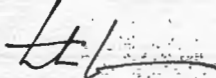
sans mention de valeur
donnant droit à un 24.304^e de l'avoir social et des bénéfices

L'assemblée générale, extraordinaire du 10 juillet 1950 a décidé d'absorber la Société Anonyme des Charbonnages de Bonne-Fin contre:
1re remise de 4.304 actions à créer;
2de annulation des 60.028 actions de capital actuelles de 250 francs non transformées de la Société Anonyme des Charbonnages de Bonne-Fin se trouvant dans le portefeuille de la Société Anonyme des Charbonnages de Bonne-Espérance, Batterie et Violette.

Un Administrateur,

Le Président du Conseil
d'Administration,

Titre créé après
le 6 octobre 1944

Aandeelcertificaat Bonne Espérance cum annexis, ca. 1950. Dit was een van de grootste kolenproducenten in Luikse bekken. Collectie auteur.

Naast een hoger loon oefenden ook de hogere gezins- en kindertoelagen en het perspectief op een snellere promotie tot volwaardig mijnwerker een grote aantrekkingskracht uit. Arbeiders die men ongaarne zag vertrekken, namen ontslag om hun loopbaan in België voort te zetten. Ook jongeren van de Ondergrondse Vakschool konden de verleiding niet weerstaan. Volgens het GAB Maastricht accepteerden jongens vanaf 18 jaar werk in de Belgische mijnen.¹⁰² Een inventarisatie van een (onvolledig) bestand van 1.353 Nederlandse arbeiders die per augustus 1951 op de Belgische mijnen werkten, leerde het volgende.¹⁰³

Ongeveer 600 grensarbeiders had men goed kunnen gebruiken voor de Nederlandse kolenmijnen. Deze categorie werd als volgt gespecificeerd: 161 arbeiders hadden op eigen verzoek ontslag genomen bij de Nederlandse mijnen, 118 arbeiders waren afkomstig van aannemers die voor de mijnen werkten, 313 arbeiders hadden geen (recente) werkervaring in de mijnbouw, maar in principe waren het geschikte werklieden. Daar stond tegenover dat ruim 700 arbeiders niet geschikt waren voor de Nederlandse mijnen vanwege lichamelijke of geestelijke gebreken, of minder geschikt om disciplinaire redenen of ongewenst wegens slecht maatschappelijk of zedelijk gedrag. De meerderheid behoorde nog tot de onderkant van de arbeidsmarkt, maar het contingent bonafide werknemers dat over de grens werk accepteerde werd snel groter. Opeens was de geest uit de fles.

In mei 1953, ongeveer op het hoogtepunt van de pendel naar België, werd de situatie opnieuw door de mijnpolitie van Staatsmijnen in ogenschouw genomen.¹⁰⁴ Het aantal grensarbeiders werkzaam in de Belgische mijnen was toegenomen tot 1.590, maar wederom is dit cijfer onvolledig. Nog in september 1952 liet een groot aantal Nederlandse mijnwerkers zich overhalen om op de mijn in Houthalen te gaan werken. In totaal werkten 679 grensarbeiders op de Kempense mijnen en 861 in het Luikse bekken, van 50 grensarbeiders was niet bekend in welke bekken zij tewerkgesteld waren. Ongeveer tweederde (1.012 personen) had ervaring opgedaan in de Nederlandse mijnindustrie. Deze kompels waren afkomstig van diverse Nederlandse mijnzetsels, ongeveer naar verhouding van het personeelsbestand. Ex-mijnwerkers van de Staatsmijn Maurits, de modernste kolenmijn van West-Europa, waren met 34 procent echter sterk oververtegenwoordigd.¹⁰⁵

In het Luikse bekken waren de grote en middelgrote ondernemingen de belangrijkste afnemers van Nederlandse grensarbeiders: *Gosson-Kessales* (191 personen), *Le Hasard* (138), *Grande Bacnure* (120), *Wérister* (105) en *Bonne Espérance* c.a. (104). De mijnzetsels van Gosson-Kessales waren gesitueerd in Tilleur en

102 SHCL, Bg 32 C 8, Arbeidsmarktbeschrijving GAB Maastricht, Rapport over de maanden januari, februari, maart 1951.

103 RHCL, archief DSM, 17.26/06B, inv.nr. 179, Nota voor Directeur Jansen. Betreft: Ned. Arbeiders, werkzaam in Belgische mijnen, d.d. 27 sept. 1951.

104 RHCL, archief DSM 17.26/06 C. Staatsmijnen Personeel, inv.nr. 179. Politie Staatsmijnen, No. A 5139/155: Rapport betreffende Nederlandse grensarbeiders werkzaam op Belgische kolenmijnen.

105 Het aandeel van de S.M. Maurits in het totale bestand van ondergrondse arbeiders in de Nederlandse mijnbouw was anno 1953 slechts 22 procent.

Jemeppe-sur-Meuse, een heel stuk ten zuidwesten van Luik. De pendelaars namen de grotere afstand voor lief. *Le Hasard* (Micheroux, Cheratte) en *Grande Bacnure* (Herstal) lagen dicht bij Nederland, evenals *La Minerie* in Battice, een kleinere onderneming met relatief veel Nederlandse grensarbeiders; 10 procent van het personeelsbestand waren *frontaliers hollandais*. Dit zou nog lang zo blijven. Toen in 1953/54 de economische conjunctuur opleefde, nam de trek naar de Luikse mijnen geleidelijk af. De pendelstroom verlegde zich richting de Duitse mijnen. Alleen in de kolenmijn *La Minerie*, die op de nominatie stond om gesloten te worden, merken wij daar niets van. Hier werden steeds meer Nederlandse arbeiders aangenomen: 136 in 1950, 229 in 1953 en 373 in 1956. De Nederlanders speelden dezelfde rol als de Marokkaanse gastarbeiders in de Nederlandse kolenmijnen.¹⁰⁶ Zij zorgden ervoor dat er in de nadagen nog geproduceerd kon worden. In 1957 viel het doek en werd *La Minerie* in vier jaar afgebouwd.

Het is frappant dat er ook vanuit de omgeving van Geleen-Sittard en Midden-Limburg, het achterland van de Maurits, veel naar verouderde mijnen in het Luikse bekken werd gependeld. Hiervan zijn ook cijfers bekend, zij het van een paar jaar eerder, augustus 1951, toen er vanuit Geleen en omgeving nog meer naar de Luikse mijnen werd gependeld (206) dan naar de Kempense (123).¹⁰⁷

Werken over de grens was populair bij jong en oud (zie tabel 5). Jongemannen van 25 tot 35 jaar waren sterk vertegenwoordigd. In België waren zij welkom, maar voor de Nederlandse mijnen waren zij vaak niet goed genoeg. Volgens de strenge Nederlandse normen waren velen lichamelijk ongeschikt voor het mijnwerk wegens ziekte of een gebrek. Samen met degenen die te oud waren, vormden zij een zeer groot deel van de grensgangers (581 personen = 36 procent). Vervolgens waren 295 arbeiders ongeschikt voor het Nederlandse mijnbedrijf, omdat zij ontslag hadden gekregen wegens slechte dienstvervulling, herhaaldelijk willekeurig verzuim, werkweigerings enz. of omdat zij bij sollicitatie de psychotechnische test niet hadden doorstaan. Hier zaten veel lieden bij van twaalf ambachten, dertien ongelukken. Tezamen omvatte deze categorie 18 procent van de grensgangers. Wegens slecht maatschappelijk of zedelijk gedrag kwamen nog eens 91 grensarbeiders (6 procent) niet in aanmerking om weer in Nederland aangenomen te worden. Dit waren uitsluitend de zwaardere gevallen. Er werkten in België veel meer personen van wie de reputatie niet goed was, maar hun gedrag was niet van dien aard dat zij op grond daarvan bij de Nederlandse mijnen geweigerd zouden moeten worden. In totaal was 60 procent van de grensarbeiders niet geschikt volgens de normen van de Nederlandse kolenproducenten. De rest (623 grensarbeiders) kwam in principe in aanmerking voor werk op de Nederlandse mijnen.

106 Tanja Cranssen, 'Marokkaanse mijnwerkers in Limburg, 1963-1975', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/ Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg XLVIII* (2003) 121-148.

107 Grande Bacnure (47), Bonne Fin (30), Gosson-La Haye (96), Quatre-Jean (27), Wériste (4), Marguerite (1), Hasard-Micheroux (1), Cockerill-Zwartberg (23), A. Dumont (15), Limburg-Maas (83), Winterslag (2). RHCL, archief DSM 17.26/06 C Nr. A 6067 Doss 155, Rapport Politie Staatsmijnen: Nederlandse arbeiders werkzaam in Belgische mijnen, d.d. 18 september 1951.

Leeftijd	Aantal	%
16-19	85	5,3
20-24	294	18,5
25-29	329	20,7
30-34	374	23,5
35-39	256	16,1
40-	248	15,6
Onbekend	4	0,3
Alle leeftijden	1590	100,0

Tabel 5: Nederlandse grensarbeiders, werkzaam in de Belgische mijnen, naar leeftijd. Situatie per 15 mei 1953
Bron: RHCL, Archief DSM 17.26/06 C. Staatsmijnen Personeel, inv.nr. 179. Politie Staatsmijnen, No. A 5139/155: Rapport betreffende Nederlandse grensarbeiders werkzaam op Belgische kolenmijnen.

In 1953 was de situatie nog steeds zo dat de arbeiders die naar de mijnen in België gingen, in meerderheid gerekend werden tot de onderkant van de arbeidsmarkt. Zij werden aangemerkt als 'bijzondere typen ... en in het algemeen zijn het personen voor wie een ongeregeld leven gewoonte is geworden'.¹⁰⁸ Dit waren werklieden waarop men in Nederland geen prijs stelde. Ongeveer één derde echter kon men goed gebruiken. Het fenomeen dat ook geschikte arbeidskrachten over de grens gingen werken, vonden de Nederlandse mijnwerkgevers zorgwekkend. Het gevaar bestond, aldus een rapport van de mijnpolitie, dat 'de kern der ondergronders wordt aangetast'. Men vreesde een kettingreactie: 'Een goede arbeider, die uit vrije wil ontslag neemt en naar België gaat, zal eerder anderen meetrokken, dan degene die hier slecht voldeed ... Bij contact met vroegere collega's zal hij bij dezen steeds de indruk trachten te laten, dat ze in vergelijking met hem slechts weinig verdienen, hetgeen hun stemming ongunstig beïnvloedt'.¹⁰⁹

Tegenoffensief

De Limburgse mijnwerkgevers was er veel aan gelegen om de arbeiderstrek naar de Belgische concurrenten een halt toe te roepen. Een verhoging van de lonen tot Belgisch niveau was geen optie. Er kon niet getornd worden aan de geleide loonpolitiek. Lage lonen waren samen met lage prijzen de grondslag van het economische beleid van opeenvolgende kabinetten in de tijd van wederopbouw.¹¹⁰ Verbetering van de emolumenten was een optie, maar de hoogte van de kinderbijslag was een zaak van Den Haag. De directie van Staatsmijnen waar-

108 RHCL, archief DSM, 17.26/06 C, inv.nr. 179, Politie Staatsmijnen. Rapport Nederlandse grensarbeiders, werkzaam op Belgische kolenmijnen, 28 september 1953, nr. A 5139; dossier 155.

109 RHCL, archief DSM, Politie Staatsmijnen. Rapport Nederlandse arbeiders, werkzaam in Belgische mijnen, 20 aug. 1951, nr. A 5571; dossier 155.

110 J.L. van Zanden, *Een klein land in de twintigste eeuw. Economische geschiedenis van Nederland 1900-1995* (Utrecht 1997) 201-202.

schuwde de minister van Economische Zaken voor de nadelige gevolgen voor de Nederlandse kolenproductie. De minister werd gevraagd of hij de tewerkstelling van de Nederlanders in de Belgische mijnen in overeenstemming vond met het plan-Schumann dat beoogde de productiviteit in de kolen- en staalindustrie te verhogen en een zo laag mogelijk prijspeil van kolen en staal te bevorderen. Nederland had net (18 april 1951) het verdrag ondertekend tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal. Ingevolge het EGKS-verdrag betaalde Nederland tijdelijk een heffing om het onder andere België mogelijk te maken deel te nemen aan de gemeenschappelijke kolenmarkt. De EGKS creëerde een fonds voor de aanpassing van de kolenprijzen. België ontving daaruit uitkeringen om het mogelijk te maken dat de prijs van de Belgische kolen voor de consument alvast omlaag kon gaan, vooruitlopend op de resultaten van een grootscheepse sanering van de niet-rendabele Waalse kolenmijnen. Deze kost-prijssubsidie stoorde de Nederlandse mijndirecties enorm:

Door onze subsidie stellen wij België in staat een hoge kostprijs te handhaven, dus hogere lonen te betalen en daardoor arbeiders van de Nederlandse mijnen weg te trekken naar Belgische steenkolenmijnen. Hierbij komt, dat deze Nederlandse arbeiders in België per dienst minder kolen produceren dan gedurende eenzelfde dienst in de Nederlandse mijn.¹¹¹

Eenzijds ondersteunde Nederland de zuiderburen om in het kader van het plan-Schumann tot een verlaging van de kostprijs van steenkolen te geraken, anderzijds kwam Nederland in een nadelige positie te verkeren door het vertrekken van Nederlandse ondergrondse arbeiders naar België. Voor de Limburgse kolenmijnen was de situatie moeilijk te verteren. Er volgden gesprekken op hoog niveau met vertegenwoordigers van de Belgische regering, maar zonder merkbaar resultaat.

Bij gebrek aan voldoende politieke steun ontwikkelden de Nederlandse kolenproducenten een eigen beleid, gericht op de ontmoediging van de trek van grensarbeiders naar de Belgische mijnen. Hierbij werd samenwerking gezocht met arbeidsbureaus, woningbouwcorporaties, de mijnwerkersbonden en de geestelijkheid. Men hoefde niet helemaal machteloos toe te zien. De mijnwerkgevers konden grensarbeiders met sancties treffen. In het kader van het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen hadden de Gezamenlijke Steenkolenmijnen Limburg besloten dat een mijnwerker die ontslag had genomen om grensarbeider te worden de eerstkomende tijd niet in aanmerking kwam voor een nieuw contract. Spijtoptanten, als zij al werden teruggenomen, moesten drie maanden wachttijd in acht nemen. Een mijnwerker van de Oranje-Nassau Mijnen die in 1957 een paar maanden op een Duitse mijn (*Emil Mayrisch*) had gewerkt, kreeg te horen dat hij eerst drie maanden werkloos moest zijn

111 RHCL, archief DSM, 17.26/06 C, inv.nr. 179, Directie Staatsmijnen aan de Minister van Economische Zaken, 25 augustus 1951.

voordat hij bij zijn eerste werkgever kon terugkomen. Noodgedwongen is de man toen gaan pendelen naar een van de Luikse mijnen.¹¹²

Hierboven hebben wij al gezien dat de arbeidsbureaus niet genegen waren pendelaars zomaar een grensarbeiderskaart te verschaffen. Wie geschikt was voor de Nederlandse arbeidsmarkt kwam in principe niet in aanmerking, maar veel grensarbeiders omzeilden deze vorm van ambtelijke obstructie door een gewoon paspoort ('grote pas') te kopen.

De woningcorporaties hadden een machtige stok achter de deur. Grensarbeiders die een woning van de mijn of van de koepelorganisatie *Thuis Best* bewoonden, werd de huur opgezegd. Op zich was het logisch dat een werknemer na beëindiging van het arbeidscontract een bedrijfswoning moest ontruimen. Deze maatregel kwam echter hard aan, omdat niet iedere grensarbeider zich van te voren de consequenties had gerealiseerd. De ontruiming veroorzaakte nogal wat commotie, ook in de landelijke pers, nadat de kantonrechter in Sittard Staatsmijnen in een proefproces in het gelijk had gesteld.¹¹³ Toen het erop aankwam deinsde de directie van Oranje-Nassau Mijnen ervoor terug ex-werknemers die in België werkten te dagvaarden om hun woning te ontruimen.¹¹⁴ De kwestie lag blijkbaar gevoelig, maar in de mijnwerkerskolonies was alleen het dreigement dat een grensarbeider zijn woning kwijtraakte vaak voldoende om de kompels te weerhouden van een overstap naar de Belgische mijnen.

Er werd ook opgetreden tegen wervingsagenten die werkten voor de Luikse mijnen. De mijnpolitie was er bijzonder op gebrand ronselaars te betrappen op overtreding van de *Arbeidsbemiddelingswet* (1930). Volgens artikel 58, 2e lid was het niet toegestaan met winst oogmerk arbeiders te werven. Op een zondagochtend in september 1951 trof een politiebeambte van Staatsmijnen in de zaal van het Heerlense *Café De Bie* maar liefst 200 geïnteresseerden aan. Hij was getipt door een collega van de mijnpolitie van Oranje-Nassau Mijnen die buiten diensttijd toevallig iets had opgevangen, toen hij zich in de Saroleastraat te Heerlen bevond.¹¹⁵ Bijna alle aanwezigen waren in de leeftijd van 20 tot 35 jaar en afkomstig uit diverse plaatsen in de mijnstreek. Ongeveer 70 man, meest personeel van de Oranje-Nassau Mijnen, meldde zich ter plekke aan voor werk in Luik, bij de mijn Gosson. 's Anderen daags werd proces-verbaal opgemaakt van de bijeenkomst, waarna twee werfagenten, een ex-mijnwerker uit Heerlen en een caféhouder uit Beek zich voor het Heerlense kantongerecht moesten verantwoorden.

112 SHCL, EAN 65, archief Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond, inv.nr.101, G. Notermans (Heerlerheide), zonder datum aan de heer J. Peeters.

113 'Maatregel van Staatsmijnen verwekt opschudding', *Het Vrije Volk*, 6 maart 1952.

114 RHCL, archief Oranje-Nassau Mijnen, inv.nr. 17.05/08 J40, NV Oranje-Nassau Mijnen aan het Hoofd Afd. Huisvesting der Gemeente Heerlen, 28 september 1951, A No. 7480. In de bijlage een lijst van ongeveer 20 ex-werknemers van Oranje-Nassau, tevens huurders van woningen van Oranje-Nassau of Thuis Best die de huur werd opgezegd.

115 RHCL, archief Oranje-Nassau Mijnen, inv.nr. 17.05/08 J40. Politiebeambte Oranje-Nassau Mijnen Th. Janssen aan de Inspecteur van Politie bij de Oranje-Nassau Mijnen, d.d. Heerlen 28 september 1951.

De ronselpraktijken leverde het duo een aardige cent op, naar het schijnt 200 à 300 gulden per maand.¹¹⁶ Zij werden elk veroordeeld tot een boete van 250 gulden.¹¹⁷

De Limburgse kolenproducenten vonden de vakbonden aan hun zijde in hun pogingen om de trek van mijnwerkers naar België te ontmoedigen. De bonden hadden overigens een ander belang. Het ging hen om het welzijn van de mijnwerker en niet om de personeelsvoorziening van de mijnindustrie. *De Werker*, spreekbuis van de Algemene Nederlandse Mijnwerkersbond, waarschuwde al in 1950 zijn leden ervoor dat de Belgische mijnen praktisch geen waarde hechtten aan veiligheid, zodat de kans op een ongeval groot was.¹¹⁸ Ontegenzeggelijk waren de gevaren in de Waalse mijnen bijzonder groot. In augustus 1956 vond in Marcinelle bij Charleroi een grote mijnramp plaats waarbij Jan Stroom, een mijnopzichter uit Heerlen, en nog 261 mijnwerkers, meest Italiaanse gastarbeiders, om het leven kwamen. Een paar maanden eerder, op vrijdag 13 april 1956, had in de mijn Horloz in Tilleur op 790 meter diepte een mijngasontploffing plaatsgevonden, waarbij ook vijf Nederlandse mijnwerkers, allen grensarbeiders, gewond raakten.¹¹⁹ Het *Limburgsch Dagblad* kopte 'Het mijnongeluk in Tilleur. Aanwijzing omtrent oorzaak: onvoorzichtigheid. In Nederland onmogelijk'.¹²⁰ De ploegbaas Montanari, een Italiaan met weinig ervaring, zou schuld hebben aan het ongeval. Hij had de pijler onvoldoende gecontroleerd op de aanwezigheid van mijngas. Jozef Housen uit de Talmastraat in Heerlen raakte bij het ongeluk zwaargewond. Een van de zoons van Housen vertelde de krant nog dat 'd'r Pap' al eens eerder een ongeluk heeft gehad. Hij was toen in een Duitse mijn onder een steenmassa terechtgekomen. 'Maar hierna', zo verklaarde Housen junior, 'gaat mijn vader niet meer terug'. De boodschap was duidelijk. In Nederland zou een mijnwerker zo'n ongeluk nooit zijn overkomen.

Het is niet zo dat de Nederlandse grensarbeiders zich niet van de risico's bewust waren. Maar niet iedereen maakte dezelfde afweging. Christiaan Deswijzen, die van 1949 tot 1962 pendelde tussen zijn woonplaats Bocholtz en de mijn in Cheratte, herinnerde zich: 'De Luikse mijnen waren hopeloos ouderwets. Ik dacht, hier blijf je kapot. Ik wist niet wat ik zag toen ik de eerste keer uit de liftkooi stapte... Stempels hadden ze niet, alleen houten stutten, die je zelf moest zagen. Maar ik verdiende geld als water'.¹²¹ De verleiding was te groot.

De ongevallen in Marcinelle en Tilleur hebben geen doorslaggevende invloed gehad op de grensarbeid. De trend ging toch al omlaag, maar de gebeurtenissen hebben wel een spoor nagelaten. De pendel ging in 1956 versneld omlaag (zie hiervoor, tabel 3). Ook de statistiek van de Belgische instantie *Fédéchar* laat in

116 *Limburgsch Dagblad* 22 januari 1952.

117 *Limburgsch Dagblad* 6 februari 1952.

118 'Werving voor België', *De Werker in de mijnindustrie. Orgaan voor leden van de Algemeene Nederlandse Mijnwerkersbond* 11 november 1950, 3.

119 'Flambée de grisou au Horloz', *Gazette de Liège* 14-15 april 1954, 1.

120 *Limburgsch Dagblad* 16 april 1956, 1. Zie ook *Limburgsch Dagblad* 14 april 1956, 1.

121 Interview auteur maart 2005 met Chr. Deswijzen (Bocholtz).

Laten wij bidden voor de ziel van zaliger

Johannes Arnoldus van de Wal
echtgenoot van
Veronica Theresia Geliszen

Geboren te Meers-Stein 17 februari 1913 en overleden te Jemeppe in België op 15 juni 1957.

Terwijl hij in de nachtdienst de zware mijnarbeid verrichtte om voor vrouw en negen kinderen het dagelijkse brood te verdienen, midden dus in de vervulling van zijn heiligste plichten, heeft de dood hem getroffen.

Hard is het heengaan van deze zorgzame huisvader, deze goede echtgenoot, die goede vriend.

Ons menselijk verstand zoekt vergeefs naar een redelijke oplossing. Dit kan ons gevoel niet verwerken. Dit lijkt zo zinloos, zo wreed.

Inderdaad, mensen kunnen hier het bevrijdende woord niet spreken.

Slechts Hij, die ook in de kracht van zijn leven en wel geheel vrij een wrede dood inging. Hij geeft de oplossing.

Hij heeft door Zijn dood ook deze dood overwonnen. „Ik ben de verrijzenis en het leven: wie in Mij gelooft, zal leven, ook al is hij gestorven: en wie leeft en in Mij gelooft, zal niet sterven in eeuwigheid“ Joann. II-25-26.

Wij geloven dat wij hem zullen weerzien. Dan zullen geen tranen meer en rouw, maar vreugde ons hart vervullen, een vreugde die niemand ons meer ontnemen zal.

Goede echtgenote, zoek nu uw kracht in het gebed en gij kinderen houdt de gedachtenis aan uw goede Vader in ere.

Hij ruste in vrede. Amen.

Drukkerij J. Huntjens, Stein

Bidprentje J.A. van de Wal (1913-1957), een grensarbeider uit Eisloot die omkwam in een kolennijn in Jemeppe-sur-Meuse. Hij werd getroffen door een stuk van een metalen stut, die doorbrak, en was op slag dood. Zie ook Limburgsch Dagblad, 17 en 19 juni 1957. Collectie Jan Hofstee (bidprentjesbank.nl).

JEZUS † MARIA † JOSEPH † PIUS X

Een aandachtig gebed wordt gevraagd voor de ziel van zaliger

Wilhelmus Henricus Hubertus WERENS
weduwnaar van
Christina SIMMER
echtgenoot van
Dorothea Maria Hubertina CEELEN.

Hij werd geboren te Echt 23 januari 1922 en overleed tengevolge van een mijnongeluk te Queue-du-Bois (België) 9 juli 1959; hij werd begraven op het r.-k. kerkhof te Pey 13 juli d.o.v.

Niets is zekerder dan de dood, niets onzekerder dan het uur. Roem niet op de dag van morgen, want gij weet niet wat die dag u brengen zal. Deze woorden van het Boek der Spreuken zijn zonder twijfel toepasselijk op de dierbare overledene, die onverwachts, bij de uitoefening van zijn gevaarlijk beroep uit dit leven werd opgeroepen.

Deze plotselinge dood is een les voor ons allen. Weest bereid! Want de dood komt als een dief in de nacht.

Een zwaar te dragen offer wordt gevraagd van dit gezin, nu de Heer van leven en dood uit hun midden de vader oproept naar de eeuwigheid.

De Heer heeft hem ons gegeven, de Heer heeft hem weder tot Zich genomen; wij geven hem zonder morren, maar met een bedroefd hart.

Dierbare echtgenote en kinderen, bidt voor de rust van mijn ziel, opdat ik spoedig bij de goede God in de hemel moge zijn. Ook ik zal u niet vergeten, opdat wij eenmaal weer tezamen mogen zijn in het Vaderhuis.

O. L. Vrouw van Schilberg, bid voor ons.

Drukkerij H. Goossen, Pey-Echt.

Bidprentje W.H.H. Werens (1922-1959), een grensarbeider uit Echt die verongelukte bij een instorting op de mijn Quatre-Jean in Queue-du-Bois. Bij hetzelfde ongeval raakte ook nog een pendelaar uit Stein zwaargewond. Zie ook Limburgsch Dagblad, 19 juli 1959. Collectie Jan Hofstee (bidprentjesbank.nl).

1956 een dip zien in het aantal Nederlandse mijnwerkers in de Zuiderbekkens, terwijl hun aanwezigheid in het Kempische bekken een opleving laat zien (zie hiervoor, tabel 4).

Over de veiligheid in de Luikse mijnen kwamen bij de R.K. Mijnwerkersbond overigens niet veel klachten binnen. Men verzoende zich met de situatie. De klachten gingen vooral over de uitvoering van de sociale zekerheid. Grensgangers kwamen er al gauw achter dat de Belgische sociale wetgeving heel anders in elkaar stak dan de Nederlandse. Veel grensarbeiders hadden hulp nodig van hun vakbonden toen zij verdwaalden in een doolhof van regelingen. In de Waalse mijnen braken geregeld (wilde) stakingen uit en dan kwam je als buitenlander moeilijk aan een uitkering uit de weerstandskassen.¹²²

¹²² SHCL EAN 65, archief NKMB, inv.nr. 857-858: Stukken betreffende leden, die werkzaam zijn in Belgische mijnen, 1949-1968.

Bij de ANMB regende het klachten over de lonen. Toen het op uitbetalen aankwam, zat in het loonzakje nog niet helft van het beloofde bedrag. De socialistische bond waarschuwde de Nederlandse mijnwerkers niet op de praatjes van werfagenten in te gaan: 'De ervaring leert dat men zich de grootst mogelijke moeilijkheden op de hals haalt'.¹²³ De Nederlandse R.K. Mijnwerkersbond oordeelde iets milder. De Bond moest erkennen: de vrije uitwisseling van arbeidskrachten was in overeenstemming met de Beneluxgedachte, het ideaal om van België, Nederland en Luxemburg een economische unie te maken. Voor sommige categorieën was werk in België een uitkomst, maar de Bond vond het nodig 'onze bona-fide mijnwerkers ernstig te waarschuwen tegen onbezonnen stappen ... Men bezinne zich, eer men er aan begint'.¹²⁴

In de regionale pers kregen de klachten over de Luikse mijnen alle ruimte. Verhalen over mijnwerkers die na een kortstondig avontuur in de Belgische mijnen hun werk in Nederland wensten te hervatten, werden in geuren en kleuren gebracht. Piet Baesen, een Kerkraadse koppel, ging naar België, maar kwam gedesillusioniseerd terug. Hij stond verstomd van de primitieve en asociale toestanden die hij aantrof op de *Gosson II* in Montegnée: 'Je kunt in België inderdaad meer verdienen, maar als je er dan ook een half jaar gewerkt hebt, ben je geen mens meer!'.¹²⁵ Zulke berichten werden door de mijndirecties zeer op prijs gesteld. Betere antireclame kon men zich niet wensen. Trouwens, ook de landelijke dagbladen lieten zich niet onbetuigd met berichten over mijnwerkers die de dupe werden van Belgische ronselaars.¹²⁶ De houding tegenover spijtoptanten was ambivalent. 'Degenen die terugkeren, zullen zeker niet met open armen worden ontvangen'.¹²⁷ Andere berichten getuigen daarentegen van compassie voor kompels die door louche ronselaars erin waren geluisd.¹²⁸ Het optreden van de Belgische mijndirecteuren werd als unfair betiteld en in strijd met de Beneluxgedachte.¹²⁹

De kerk was traditioneel een belangrijke bondgenoot van de mijnwerkgevers, zeker als het ging om de bescherming van huwelijk en gezin. Grensarbeiders werden ervan beticht dat zij, eenmaal in het buitenland en uit het zicht van de kerktoren, het niet meer zo nauw namen met de huwelijksmoraal. Volgens de mijnpolitie was het 'het vrijere leven in België vooral een factor indien verhoudingen in het gezin te wensen overlieten'.¹³⁰ Staatsmijnen heeft in 1953 serieuze pogingen gedaan om grensarbeiders terug te halen. De Staatsmijn Emma kon

123 'Werving voor België', *De Werker in de mijnindustrie. Orgaan voor leden van de Algemeene Nederlandse Mijnwerkersbond* 11 november 1950, 3.

124 'Werken in België?' *De Mijnwerker. Orgaan van de Nederlandse R.K. Mijnwerkersbond* 43:17 (26 augustus 1950) 1.

125 *Limburgsch Dagblad* 20 december 1951.

126 *De Volkskrant* 22 januari 1952.

127 *Limburgsch Dagblad* 18 aug. 1951.

128 *Gazet van Limburg* 20 december 1951.

129 *Gazet van Limburg* 19 september 1951.

130 RHCL, archief DSM, 17.26/06 Politie Staatsmijnen. Rapport Nederlandse arbeiders, werkzaam in Belgische mijnen, 20 aug. 1951, nr. A 5571; dossier 155.

Leeftijd	Mijnzetal van Le Hasard in Cheratte			Mijnzetal van Le Hasard in Micheroux		
	Alle arbeiders	NL-pendelaars	Aandeel NL-pendelaars	Alle arbeiders	NL-pendelaars	Aandeel NL-pendelaars
15-24	248	28	11 %	320	37	12 %
25-34	649	38	6 %	777	34	4 %
35-44	408	24	6 %	484	29	6 %
45-54	259	10	4 %	310	14	5 %
55-64	70	2	3 %	165	4	2 %
Totaal	1606	102	6 %	1972	117	6 %

Tabel 6: *Personeel van de S.A. Charbonnages du Hasard (1952). Pendelaars uit Nederland naar leeftijd*

Bron: IHOES, FNROM, Model 34, *Charbonnage du Hasard (1952)*.

wel personeel gebruiken. Hierbij kreeg men medewerking van parochiegeestelijken en dominees: 'Deze hebben een open oog voor de zedelijke gevaren verbonden aan het werken in België en doen vaak moeite personen geplaatst te krijgen op een Nederlandse mijn'.¹³¹ De actie leverde overigens niet veel op. De animo was gering om weer in Nederland te komen werken. Doorslaggevend was dat zij in België gemakkelijker een zeer behoorlijk loon konden verdienen dan in eigen land. De ongemakken van het lang van huis zijn werden daarbij op de koop toe genomen. Naar hun eigen zeggen leefden deze grensarbeiders er goed van. Sommigen waren in België gaan werken omdat zij schulden wilden aflossen, anderen omdat zij in korte tijd een flink bedrag wilden sparen voor hun huwelijksuitzet. Soms wilde de man wel naar een Nederlandse mijn komen, doch stuitte dan op tegenstand van zijn vrouw die de periodiek uitgekeerde hoge kinderbijslag en toelage 'moeder aan de haard' niet kon missen.¹³² Niet meer dan 29 kompels op een totaal van 424 vooraf geselecteerde grensarbeiders vertoonden enige interesse voor de Nederlandse mijnen. Toen het puntje bij het paaltje kwam, haakten er 13 af. Uiteindelijk hebben 16 grensarbeiders gesolliciteerd. Negen werden medisch ongeschikt bevonden, drie werden om andere redenen afgewezen. Slechts vier traden er in dienst, van wie er twee weer binnen een paar maanden ontslagen werden.¹³³ Al met al was het een mager resultaat, maar het bewijst twee dingen: ten eerste, dat de meeste grensarbeiders tevreden waren met hun job in België en ten tweede, dat ook rooms-katholieke geestelijken en protestantse dominees niet konden terugdraaien dat sommige mijnwerkers ervoor gekozen hadden grensarbeider te worden.

Er waren blijkbaar arbeiders die zich niets aantrokken van het ontmoedigingsbeleid en toch de grens overgingen om te werken in de 'verfoeide' Luikse mijnen. Het was een betrekkelijk kleine groep, maar daarom is het des te interessanter om na te gaan wat hun kenmerken waren.

131 RHCL, archief DSM 17.26/06 C. Staatsmijnen Personeel, inv. nr. 179. Politie Staatsmijnen, No. A 5139/155: Rapport betreffende Nederlandse grensarbeiders werkzaam op Belgische kolenmijnen, 3.

132 *Ibidem*, 6.

133 *Ibidem*, 7.

Microanalyse

Uit het bestand van Luikse kolenmijnen is een selectie gemaakt. Voor nader onderzoek kwamen de mijnzetels in aanmerking die dichtbij Nederland lagen. Op nog geen 15 kilometer van de grens bevonden zich de *Charbonnages du Hasard*, een grote mijnonderneming voor Waalse begrippen, de *Charbonnages de la Grande Bacnure*, een middelgrote mijn, en de *Charbonnages d'Argenteau*, een kleine kolenmijn, die tegenwoordig bekend is als het mijnmuseum Blégny. Bij de twee grotere ondernemingen was de concentratie in volle gang: de zetel *Gérard Cloes* van de S.A. *Charbonnages de la Grande Bacnure* en *Fléron* van de S.A. *des Charbonnages du Hasard* werden gesloten in 1954 respectievelijk 1955. Van deze drie mijnondernemingen zijn de pensioen-inschrijvingsregisters, onder insiders bekend als model 34, uitgekamd op de aanwezigheid van *frontaliers hollandais*. Een andere manier is er niet om er zeker van te zijn dat wij van doen hebben met een pendelaar en niet met een immigrant, dat wil zeggen een Nederlander die in de provincie Luik domicilie had. De oogst was een groslijst van enkele honderden Nederlandse grensarbeiders van alle leeftijden die korter of langer in dienst waren van een van de genoemde kolenmijnen. Vervolgens is een koppeling gemaakt met de pensioendossiers van individuele mijnwerkers. Hierin vindt men naast de gebruikelijke personalia (geboortedatum, geboorteplaats, nationaliteit, burgerlijke staat, woonplaats en het adres) alle gegevens die nodig waren om de mijnwerker of zijn nabestaande te zijner tijd het pensioen uit te keren waarop men recht had, zoals de mijnzetel waar men werkte, het aantal gewerkte dagen, ziekte-dagen, ingelegde premies enz. De hele collectie, een cartotheek van 1 miljoen kaarten, wordt bewaard door het *Institut d'Histoire Ouvrière Economique et Sociale* te Seraing. Voorlopig kan men alleen dossiers raadplegen van mensen die vóór 1912 geboren zijn. De dossiers vanaf 1912 worden thans toegankelijk gemaakt. De jongere grensarbeiders, in 1950 38 jaar en jonger, blijven daardoor voorlopig nog buiten beeld, maar het staat vast dat de Belgische mijnen ook op hen een bijzondere aantrekkingskracht uitoefenden (zie hiervoor, tabel 5). In de Luikse mijnen was het niet anders. Jonge mannen tot en met 34 jaar maakten meer dan de helft uit van de pendelaars die te werk waren gesteld in de mijnzetels Cheratte en Micheroux van Le Hasard. In de jongste leeftijdscategorie (15-24 jaar) waren de Nederlanders met 11 respectievelijk 12 procent van de ondergrondse arbeiders relatief sterk vertegenwoordigd vergeleken met de overige leeftijdsgroepen. De in tabel 6 genoemde aantallen hebben betrekking op een vlottend bestand van arbeiders die zich in de loop van 1952 bij deze mijnzetels hebben aangemeld.

Kenmerken van geselecteerde grensarbeiders

Na koppeling van de informatie afkomstig uit model 34 aan de individuele dossiers bleef een bestand over van 134 grensarbeiders, hoofdzakelijk 40-plussers geboren tussen 1891 en 1911. Eigenlijk hadden zij op die leeftijd allang vast werk moeten hebben. Hierboven hebben wij echter gezien dat de Luikse mijnen een

26 AUGUSTUS 1950 — no. 17 — 45e JAARGANG

De Mijnwerker

ORGaan VAN DE NEDERL. R.K. MIJNWERKERSBOND • STATIONSTRAAT 58, HEERLEN • POSTBUS 135 • TEL. 3547 • GIRO 211577 • VERANTW. REDACTIEUR FRANS DOHMEN

Werken in BELGIË?

De laatste tijd bereiken ons mededelingen, dat wervaganten voor de Belgische mijnen bezig zijn werkrachten onder de Limburgse mijnwerkers te werven. Nu beseffen we best, dat vrije uitwisseling van arbeidskrachten in overeenstemming is met de Benelux-gedachte, terwijl we eveneens beseffen, dat onze groeiende bevolking in het kinderarme België op den duur employ zal hebben te zoeken, althans voor een deel. Doch we weten ook, dat de vraag naar

mijnwerkers in ons gebied nog niet geheel voldaan is; nog altijd komen we een 1000 ondergrondse te kort. Terwijl men in België wegens gebrek aan afzet reeds „Feierschichten“ inlegt en arbeiders ontslaat. En toch komt men hier werven. Waarom? In België zelf heeft men een groot aantal werklozen: de bezetting der mijnen bestaat daar voor de helft uit buitenlanders. Wat wil men bereiken met deze werving? Moeten onze mensen daar dienen om Italianen etc. af te lossen? We weten het

Bestaat, eer gij begint!

niet. Dat hele gedoe lijkt ons zo onlogisch mogelijk. Als men dan nog

In dit nummer:

Werkten in België?

Feder Jansbe 40 Jaar pleister

Vergoeding van de M.I.B.

Klachten over specialisten

100 is roder van een gemis en gedruagt

zich nu een Jansbe!

Jeugdbeweging en vakbond

Maanen worden opgehield en hun

vrouwen worden verzien

Gedienstigte gedachte

Rekenmakingen A.M.F.

Inskrifformulier voor nieuwe leden.

land kan bekijken, terwijl het plan-Schuman juist deze kwestie voor heel West-Europa aan de orde stelt. Het heeft geen zin nu nog werk te vermelden, dat binnen zeer korte tijd waardeloos zal worden.

Dat is. G. K. P. M. Raedle gekroon werd het

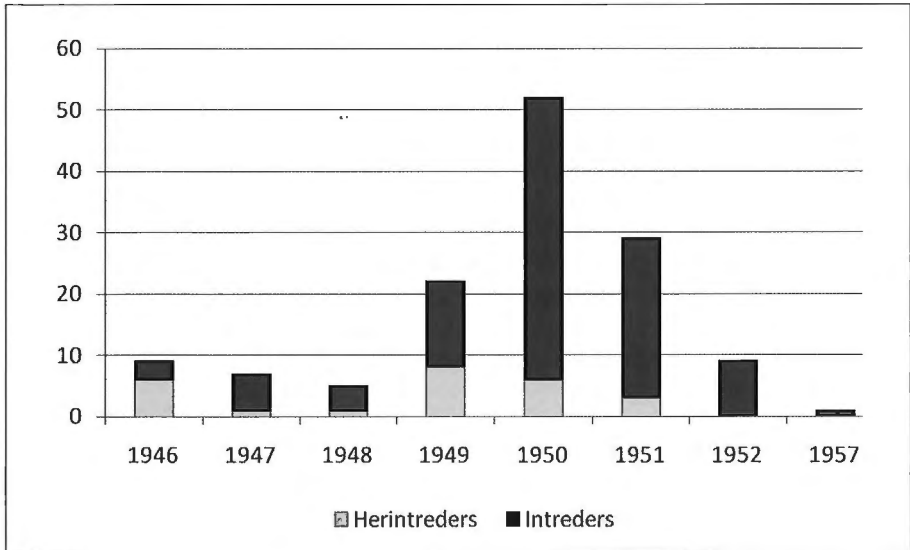
'Bezint eer gij begint'. Bron: De Mijnwerker. Orgaan van de Nederlandse R.K. Mijnwerkersbond 43:17 (26 augustus 1950) 1.

toevluchtsoord waren voor Nederlandse mijnwerkers die ontslag hadden gekregen of genomen. Vier waren geboren voor 1895. Zij zaten niet ver meer van hun pensionering af. Dat mijnwerkers van middelbare leeftijd nog werden aangenomen, illustreert hoe hoog de nood was op de Luikse arbeidsmarkt na de Tweede Wereldoorlog. De meesten waren getrouwd of intussen reeds weduwnaar of gescheiden. Op één na waren het allemaal ondergrondse arbeiders. Zij betraden de Luikse arbeidsmarkt tussen 1946 en 1957. Wij zien een sterke concentratie rond 1950 (grafiek 1). Dit heeft enerzijds te maken met de ontplooiing van een intensieve wervingscampagne door Luikse werkgevers, anderzijds met de aanzuigende werking die uitging van Belgisch-Nederlandse akkoorden over de toepassing van regelingen inzake de sociale zekerheid (zie boven). Na 1952 wordt het contingent Nederlandse grensarbeiders amper nog aangevuld met nieuwelingen, in ieder geval niet uit de cohorten geboren vóór 1912.

Bij nader inzien blijkt dat er nogal wat herintreders in het bestand zitten. Dit zijn grensarbeiders die al in de jaren dertig tewerkgesteld waren in de Luikse mijnen. Toen de economische bedrijvigheid in onze buurlanden opleefde na 1936, vonden honderden Limburgse werklozen een job in de Belgische en Duitse grensstreek met behulp van de arbeidsbeurs Sittard. Deze speelde een coördinerende rol in de internationale arbeidsbemiddeling.¹³⁴ Alleen al in 1937 werden 1.675 Limburgse (grens)arbeiders in België geplaatst, onder andere in het Luikse

¹³⁴ Langeweg, Van adreskantoor tot arbeidsvoorziening, 55-56.

Grafiek 1: Nederlandse grensarbeiders in de Luikse kolenmijnen naar jaar van (her)intrede Bron: IHOES, Archief FNROM, Cartons comptes.

mijnbekken. Zij moesten hun loopbaan opgeven toen in 1940 de oorlog uitbrak. Sommige vertrokken al een jaar eerder, vermoedelijk omdat ze gemobiliseerd werden. Afgaande op hun woonplaatsen, in drie gevallen staan die vermeld, hebben sommige arbeiders eerst nabij de mijn gewoond, bijvoorbeeld in Glain, Montegnée of Seraing. Toen de oorlog begon, zijn ze naar Nederland teruggekeerd om na bevrijding hun loopbaan in de Luikse mijnen voort te zetten, maar dan als grensarbeider. Andere arbeiders pendelden al voor de oorlog over de grens. In de trein naar Luik kon je ze tegenkomen: ‘Op weg naar het Luiksche mijngebied – om daar eens te gaan kijken naar de omstandigheden waaronder de Limburgsche mijnwerkers, die erheen getrokken zijn, leven – kwamen wij [in de treincoupé] midden tusschen mijnwerkers terecht’, rapporteerde een journalist van de *Limburger Koerier* in 1937.¹³⁵ Weer andere grensarbeiders gingen op de fiets naar de mijn, het goedkoopste middel van vervoer. Of er voor de oorlog ook reeds busvervoer werd georganiseerd door de Luikse mijnpatroons is niet bekend. Hoe het ook zij, onder de grensarbeiders die na de oorlog naar de Luikse mijnen pendelden, zaten relatief veel kompels (25) die daar al voetstappen hadden liggen. Na de bevrijding pakten zij de draad weer op.

De FNROM-dossiers vermelden helaas niet van welke Nederlandse kolenmijn of andere werkgever een bepaalde grensarbeider afkomstig was. Het wachten is op de resultaten van de koppeling van de FNROM-dossiers aan die van het AMF. Vooruitlopend daarop kan een analyse van de geografische herkomst van de grensarbeiders indirect opheldering verschaffen over de tijd die voorafging aan hun Luikse carrière. Hoeveel grensarbeiders kwamen uit de Limburgse Mijnstreek?

135 ‘Onze mijnwerkers in het Luiksche’, *Limburger Koerier* 19 november 1937.

	Mijnwerkers 1947		Grensarbeiders 1950	
	N	%	N	%
De Mijnstreek	34901	87	67	50
Maastricht e.o.	1311	3	18	13
Heuvelland	1808	5	46	34
Overige	1945	5	3	2
Totaal	39965	≈100	134	≈100

Tabel 7: Geografische herkomst van mijnwerkers-grensarbeiders, circa 1950, vergeleken met mijnwerkers algemeen
Bron: Steekproef FNROM. Cijfers 1947: S. Langeweg en E. Steegen, 'Het bereik van de mijn. Ruimtelijke aspecten van de arbeidsmarkt voor mijnwerkers in Limburg, 1900-1960', *Publications. Jaarboek LGOG 144 (2008) 159-200*.

Geografische herkomst: 'apart volk'

Zij waren, afgaande op hun woonplaatsen, afkomstig voor de ene helft (67) uit de Nederlandse mijnstreek en voor de andere helft (64) uit de omgeving van Maastricht (18) en het Heuvelland (46). Slechts drie grensarbeiders kwamen uit plaatsen in Midden-Limburg, vermoedelijk weekpendelaars. Tabel 7 laat zien dat het Limburgse Heuvelland veel meer grensarbeiders voortbracht dan men zou verwachten, gezien zijn bescheiden aandeel in de totale Limburgse mijnwerkerspopulatie. Het waren er ruim zes keer zoveel. De Luikse mijnen waren blijkbaar in tel bij de kompels uit het Heuvelland. Ook Maastricht stond relatief veel arbeiders aan de Luikse mijnen af, hetgeen uiteraard ook met de afstand te maken had. Onmiskenbaar waren Maastricht en het Heuvelland arbeidsmarkten waar de Maastrichtse fabrikanten en Limburgse mijnwerkgevers moesten concurreren met de Luikse kolenproducenten.

De grensarbeiders uit de Mijnstreek onderscheidden zich qua achtergrond van de rest doordat zij veelal oorspronkelijk niet uit Limburg kwamen. De helft (51 procent) was geboren boven de grote rivieren of in het buitenland. Er zaten Groningers bij, Friezen, Drentenaren, Hollanders en Duitsers uit het Ruhrgebied. Vreemdelingen waren sinds de opkomst van de mijnindustrie geen uitzondering meer in Zuid-Limburg. Het is logisch dat men deze nieuwkomers ook weer tegenkomt onder de grensarbeiders, maar het gaat om de mate waarin. Volgens de volkstelling van 1947 was 12 procent van alle inwoners van de Oostelijke Mijnstreek geboren in een andere Nederlandse provincie en 11 procent in het buitenland, tezamen 23 procent.¹³⁶ Het lijkt erop dat de allochtonen met 51 procent nogal oververtegenwoordigd zijn. De Luikse mijnen hadden blijkbaar een bijzondere aantrekkingskracht op arbeiders die niet geworteld waren in de regio. Zij hadden al een aanzienlijke afstand overbrugd. De Luikse regio was voor hen mentaal maar een kleine stap verder.

¹³⁶ J. Wachelder, 'De migratie in Limburg in de laatste eeuw', *Jaarboek Sociaal Historisch Centrum voor Limburg III (1957) 98-212*, aldaar 208.

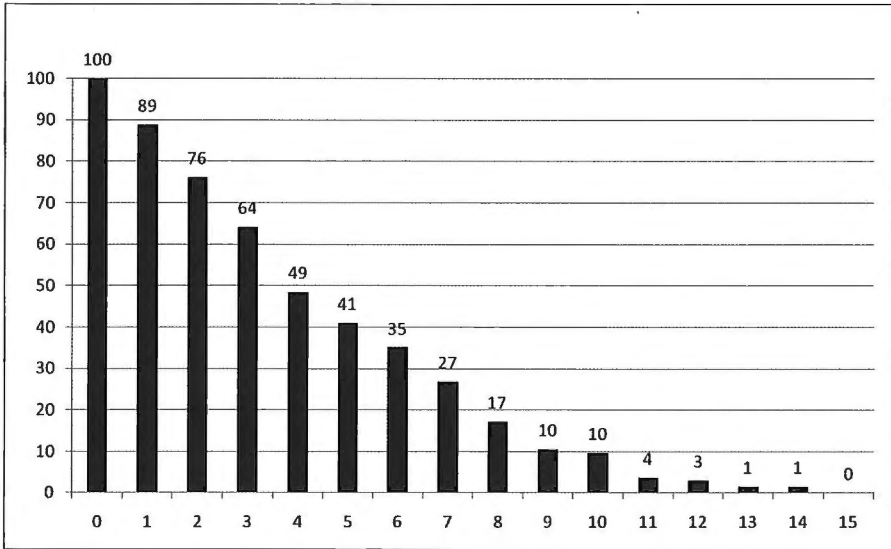
De grensarbeiders uit het Heuvelland (46) onderscheidden zich weer op een andere manier. Het blijkt dat de meeste in Vaals woonachtig waren (31) en Gulpen-Wittern (8), met andere woorden een opmerkelijke samenballing in het zuidoosten van het Heuvelland. In genoemde subgroep overheerste het autochtone element. Voor zover deze grensarbeiders niet in Vaals geboren en getogen waren, kwamen zij oorspronkelijk uit de nabije grensgemeenten, Aken, Laurensberg, Würselen en Neutraal-Moresnet, in feite streekgenoten. Een bijzonder aspect van 'de groep-Vaals' is dat de meerderheid aangesloten was bij een socialistische vakbond. De linkse beweging was in Limburg relatief zwak, maar in Vaals had de CPN na de oorlog een niet onbelangrijke aanhang rondom het communistische Kamerlid, Hubert Hermans, van beroep mijnwerker.¹³⁷ Hij zat ook in het hoofdbestuur van de radicale Algemene Bond van Werkers in het Mijnbedrijf. Zijn broer Winand, toevallig één van de 134 geselecteerde grensarbeiders, pendelde ook naar de Luikse mijnen. Volgens L.J.J. Niesten, kaderlid van de katholieke mijnwerkersbond, was in Vaals 80 procent van de Nederlandse kompels die als grensarbeider gingen werken aangesloten bij de *Centrale Syndicale des Travailleurs des Mines*, de socialistische mijnwerkersbond in België, die zeer strijdbaar was. Niesten zag het graag anders. Door in Vaals een propaganda-avond te beleggen, hoopte hij meer grensarbeiders te winnen voor de katholieke mijnwerkersvakbond. Frans Dohmen werd gevraagd een spreekbeurt te houden.¹³⁸ Gezien vanuit het perspectief van de rooms-katholieke zuil, die de Limburgse mijnwerkerswereld domineerde, waren socialisten buitenbeentjes, communisten al helemaal. Niet op dezelfde manier als de grensarbeiders uit de Mijnstreek, maar ook de grenspendelaars uit Vaals en omgeving waren 'apart volk'. Het waren overigens niet allemaal geestverwanten van CPN-voorman Hermans. Voor zover zij geen linkse sympathieën hadden, sloten deze grenspendelaars zich aan bij de *Centrale des Francs-Mineurs / Centrale der Vrije Mijnwerkers*, de Belgische christelijke mijnwerkersvakbond, die hun belangen beter behartigde dan de NKMB van Dohmen.

Afhakers en volhouders

Volgens Staatsmijnen was zeker 60 procent van de grensgangers ongeschikt voor werk in de mijn. Hoe lang hield een grensarbeider het vol in de Luikse mijnen? In de vakbondsbladen staan verhalen dat veel grensarbeiders binnen de kortste keren met hangende pootjes terugkwamen. In de praktijk blijkt echter dat slechts 11 procent binnen het jaar afhaakte (grafiek 2). Dat is relatief weinig vergeleken met forenzen die niet over de grens gingen. Zo was van 296 pendelaars uit Noord- en

137 Jozef Hubert Hermans (1898-1978), wethouder (1935-1939) en gemeenteraadslid van Vaals (1931-1941; 1945-1962), lid der Provinciale Staten van Limburg (1946-1948), lid van de Eerste Kamer (1946-1948) en van de Tweede Kamer (1948-1950); lid van de SDAP tot 1940 en vervolgens van de CPN tot circa 1960. www.parlement.com. L. Junggebur, 'Hub. Hermans. Een sociaal bewogen mens', *Verleden & heden: tijdschrift van Heemkundevereniging Sankt Tolbert Vaals*, nr. 12 (2010) 111-132.

138 SHCL, EAN 65, archief NKMB, inv.nr. 857-858: Stukken betreffende leden, die werkzaam zijn in Belgische mijnen, 1949-1968, brief L.J.J. Niesten aan NKMB-bestuurder Palmen van NKMB, d.d. 1 mei 1955.

Grafiek 2: Nederlandse grensarbeiders in dienst van Luikse kolenmijnen x-jaar na aanvang. Cohort 1946-1957. N= 134 (100 %)

Midden-Limburg, die in 1952-55 in dienst kwamen van de Oranje-Nassau Mijnen, 53 procent binnen één jaar weer vertrokken.¹³⁹ Ook het Luikse mijnbekken had in het algemeen te kampen met een groot arbeidsverloop. Uit lopend onderzoek van drs. Leen Roels blijkt dat in ongeveer dezelfde periode (1945-1955) het verloop onder de inlandse pendelaars, veelal Vlamingen, zeer groot was. Binnen het jaar viel 44 procent af en na vijf jaar was nog maar 31 procent over, terwijl deze pendelaars uit alle leeftijdsklassen gerekruteerd werden.¹⁴⁰ Toegegeven, de grensarbeiders uit Nederland hadden bijna geen andere keuze, omdat zij in eigen land waren afgedankt. Toch hielden zij het in de Luikse mijnen langer vol dan menige Belgische forens. Het scheelde natuurlijk dat zij ervaring hadden met mijnarbeid. Carrières van tien jaar en langer kwamen echter weinig voor (14 mijnwerkers), wat natuurlijk te maken heeft met de leeftijd van de onderzochte grensarbeiders, voornamelijk 40-plussers. Ondergrondse arbeiders konden in België met 55 jaar met pensioen, of eerder als men 30 dienstjaren ondergronds had voltooid.¹⁴¹

139 RHCL, archief Oranje-Nassau Mijnen, J 42, P.J.M. Reumkens, Een onderzoek naar het verloop van mijnwerkers werkzaam bij de Oranje-Nassaumijnen. Niet gepubliceerd rapport (maart 1958) 13.

140 Leen Roels, Conceptpaper 'Arbeidsverloop, mobiliteit en carrière in de Luikse mijnen', tabel: vertrek uit de Luikse mijnen naar afkomst. Met dank aan Leen Roels voor het beschikbaar stellen van haar onderzoeksresultaten.

141 [Centrale der Vrije Mijnwerkers], *De Wet op de Mijnwerkerspensioenen* (Brussel 1948) 18-19.

Aantal mijnzetels	Ned. grensarbeiders	%
1	59	44
2	28	21
3-4	25	19
5-6	17	13
7-	5	4
Totaal	134	100

Tabel 8: Nederlandse grensarbeiders in dienst van Luikse kolenmijnen verdeeld naar het aantal verschillende mijnzetels waar men gewerkt heeft. Cohort 1946-1957. N= 134 (100 %)

Honkvast of jobhopper?

Van de grensarbeiders werd gezegd dat het types waren van twaalf ambachten, dertien ongelukken, maar de mijnwerkers in ons bestand beantwoorden niet helemaal aan dat beeld. Als ze eenmaal op een mijnzetel hun draai hadden gevonden, gingen ze er niet meer weg (tabel 8). Er zijn legio voorbeelden van Limburgse grensarbeiders die bij dezelfde Luikse mijn zijn gebleven. Zij omvatten 44 procent van het bestand. Ongeveer 21 procent veranderde maar één keer van werkgever. Ongeveer 35 procent wisselde vaker. Kampioen job hoppen was ene Henri Vossenbergh uit Brunssum, die op 21 verschillende mijnzetels in het Luikse bekken heeft gewerkt. Hij was evenwel een uitzondering.

In het algemeen moesten grensarbeiders met een langere carrière vaker wisselen dan collega's die maar enkele jaren in het Luikse bekken zijn gebleven. Er is een verband tussen de duur van de loopbaan en het arbeidsverloop. Dit heeft ook te maken met het concentratieproces dat in de Luikse mijnindustrie gaande was. Niet meer rendabele en/of uitgeputte mijnzetels werden gesloten, waarna de arbeiders moesten verkassen naar een andere mijnzetel van dezelfde producent of naar een andere onderneming. Kijken wij alleen naar de grensarbeiders met een loopbaan van vijf jaar of meer (65 mijnwerkers-pendelaars), dan blijkt niettemin dat meer dan de helft (34) genoeg had aan hooguit één wisseling (tabel 9). Men was redelijk honkvast. Voor de Luikse mijnbazen was menige Nederlandse grensarbeider een vaste waarde.

Conclusie

Door een samenloop van omstandigheden – de economische conjunctuur, de devaluatie van de gulden, het wegvallen van institutionele barrières – beleefde de pendel naar de Luikse steenkolenmijnen een ongekende opleving vanaf 1949. Even over de grens in België konden de Nederlanders vorstelijke salarissen verdienen en riante emolumenten tegemoet zien. Met bussen werden zij thuis opgehaald, gratis. De officiële statistieken van de arbeidsbureaus zijn zeer onvolkomen, maar op het hoogtepunt (1953/54) pendelden maximaal 1.500

Duur loopbaan	Aantal verschillende mijnzetels										subtotaal
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1 jaar	13	2	-	-	-	-	-	-	-	-	15
2 jaar	11	3	1	1	1	-	-	-	-	-	17
3 jaar	9	3	2	2	-	-	-	-	-	-	16
4 jaar	7	5	2	2	4	1	-	-	-	-	21
5 jaar	1	2	2	2	1	1	-	1	-	-	10
6 jaar	4	2	-	2	-	-	-	-	-	-	8
7 jaar	2	2	3	2	1	1	-	-	-	-	11
8 jaar	4	4	-	1	2	1	-	1	-	-	13
9 jaar	5	2	-	1	-	1	-	-	-	-	9
10-11 jaar	2	3	1	1	-	1	-	-	-	1	9
12-15 jaar	1	-	-	-	-	2	1	-	1	-	5
subtotaal	59	28	11	14	9	8	1	2	1	1	134

Tabel 9: Nederlandse grensarbeiders, verdeeld naar de duur van de loopbaan en het aantal verschillende mijnzetels waar men gewerkt heeft. Cohort 1946-1957. N= 134

mijnwerkers uit Nederlands-Limburg naar de Luikse mijnen. Het was alsof de taalgrens voor hen niet bestond. Begin jaren vijftig absorbeerde het Luikse bekken zelfs meer *frontaliers hollandais* dan de Kempense mijnen. Dat neemt niet weg dat grensarbeiders uit Zuid-Limburg het op prijs stelden om met landgenoten aan het kolenfront te staan, getuige het betrekkelijke succes van de werving voor de zogenaamde Nederlandse mijn.

Niet de taal, wel de nationaliteit maakte verschil. Ook vanuit Belgisch-Limburg werd er naar de Luikse mijnen gependeld, maar die stroom was omvangrijker dan de pendel uit Nederlands-Limburg. Eigenlijk zou men het tegenovergestelde verwachten, aangezien de arbeiders uit Nederlands-Limburg veel meer financieel voordeel hadden bij tewerkstelling in de Luikse mijnen. De lonen in de Luikse mijnen waren voor iedereen even hoog, maar alleen de mijnwerkers uit Nederlands-Limburg profiteerden van de gunstige wisselkoersen. De gezinsvergoedingen waren gelijk in Vlaanderen en Wallonië. Alleen de pendelaars uit Nederlands-Limburg gingen er wat dat betreft op vooruit. Voor hen was de Nederlandse kinderbijslag, die veel lager was, het referentiepunt. Gezien de financiële verlokkingen zou je verwachten dat de pendel uit Nederlands-Limburg die vanuit Belgisch-Limburg fors zou overtreffen, maar dat is niet het geval. Slechts een paar duizend arbeiders haptten toe op een bestand van circa 50 duizend mijnwerkers in het begin van de jaren vijftig, en dan nog moesten er Belgische ronselaars aan te pas komen. Er was een mentale drempel, maar niet omdat de Limburgse mijnwerkers onverschillig stonden tegenover de Belgische arbeidsmarkt. Afgezien van de afstand die de pendelaars moesten overbruggen – die uit de Vlaamse Haspengouw waren licht in het voordeel qua reistijd –, hadden

de grensarbeiders het probleem dat zij zich niet vrij voelden om in België te gaan werken. De Nederlandse mijnwerkers werden geacht zich in te zetten voor de kolenproductie in eigen land. De Nederlandse kolenproducenten voerden een ontmoedigingsbeleid, in samenwerking met de gewestelijke arbeidsbureaus, vakbonden, woningcorporaties, media en kerkgenootschappen. Voor zover het residu van de Limburgse arbeidsmarkt over de grens ging om de kost te verdienen, wilden de Nederlandse mijnwerkgevers de trek naar de Belgische mijnen nog wel gedogen. Vakbekwame arbeiders liet men liever niet gaan. De tegenwerking ging soms zo ver dat grensarbeiders om lastige vragen te vermijden liever een paspoort aanschafden dan dat zij een aanvraag deden voor een goedkope grensarbeiderskaart.

Al met al vormden de grensarbeiders die in de Luikse kolenmijnen hun brood verdienden een betrekkelijk kleine groep die zich van de rest onderscheidde doordat men niet gevoelig was voor tegenwerking en sociale controle. Voor zover men het kan beoordelen aan de hand van een steekproef van wat oudere mijnwerkers-grensarbeiders, waren het vooral arbeiders die niet in de streek geworteld waren, veelal van boven de Moerdijk, en verder autochtone Limburgers van linkse huize, mensen op wie de dominante rooms-katholieke zuil geen vat kreeg. Deze buitenbeentjes mogen wij niet op een hoop vege met het residu van de arbeidsmarkt, mensen van twaalf ambachten en dertien ongelukken. Dat is een te algemene kwalificatie die de *frontaliers hollandais* een recht doet. Wij hebben aangetoond dat menige grensarbeider een vaste waarde was voor de Luikse mijnindustrie. Sommige mijnwerkers vonden hun draai in het Luikse juist omdat zij zich niet in het keurslijf lieten persen van het jaag- en drijfsysteem dat de Nederlandse kolenmijnen typeerde.

Evenals over de Duitslandpendel werd over de pendel naar Wallonië niet al te positief geoordeeld. Wij moeten evenwel een onderscheid maken tussen het verschijnsel als zodanig enerzijds en bepaalde categorieën grensarbeiders anderzijds. Het moet gezegd worden dat de Luikse arbeidsmarkt ook een toevluchtsoord was voor mensen uit de grensstreek die problemen hadden met schuldeisers of in de relationele sfeer. Over de grens probeerden zij hetzij een nieuwe start te maken, hetzij zich aan verantwoordelijkheden te onttrekken. Onder de categorie 'mensen met een vlekje' rangschikken wij ook politieke delinquenten uit de Tweede Wereldoorlog die in de Luikse mijnen gemakkelijker werk vonden dan in de Nederlandse. Er werd in de grensstreek ook veel gesmokkeld. Grensarbeiders werden in een adem genoemd met smokkelaars. Afgezien van het vaak negatieve oordeel over specifieke categorieën grensarbeiders, was het oordeel over de grenspendel in het algemeen iets genuanceerder. Er werd een duidelijk onderscheid gemaakt tussen arbeiders die door de Nederlandse mijnen waren afgewezen of afgekeurd enerzijds en ervaren en vakbekwame mijnwerkers-grensarbeiders anderzijds. Voor de keuze van de eersten, slachtoffers van de hoge eisen die de Nederlandse mijnindustrie stelde, hadden ook de mijnwerkgevers begrip. De zogenaamde bonafide grensarbeiders echter moesten het als hun vaderlandse plicht beschouwen om de 'Nederlandse kolenslag' te dienen in plaats van de Belgische.

Titre créé
après le
6-10-1944.

SOCIÉTÉ ANONYME
DES
**Charbonnages Réunis
de La Minerie**

Ancienne Société civile transformée en Société anonyme par acte authentique du 23 septembre 1890, passé devant Mr MOREAU, notaire à Herve, publié au Moniteur Belge des 10 et 12 octobre 1890, n° 2.098.

Les statuts ont été modifiés par décision des assemblées générales tenues par-devant Maître Ferdinand DETIENNE, notaire à Liège, les 21 mai 1908, publié au Moniteur Belge le 7 juin 1908, acte n° 3.615, et du 2 juin 1920, publié au Moniteur Belge le 23 juin 1920, acte n° 7.142, par décision de l'Assemblée générale extraordinaire du 12 juillet 1929 par-devant Maîtres Lucien PROUMEN, notaire à Thimister et Ferdinand DETIENNE, notaire à Liège, publié au Moniteur Belge du 2 août 1929, acte n° 12.695, par décision de l'Assemblée générale extraordinaire du 15 avril 1941, par-devant Maître Adolphe DETIENNE, notaire à Liège, publiée au Moniteur Belge du 2 mai 1941, acte n° 6.459, par décision de l'Assemblée générale extraordinaire du 17 décembre 1951, par-devant Maître Adolphe DETIENNE, notaire à Liège, publiée au Moniteur Belge du 1er janvier 1952, acte n° 13 et par décision de l'Assemblée générale extraordinaire du 24 novembre 1952, par-devant Maître Adolphe DETIENNE, notaire à Liège, publiée au Moniteur Belge du 4 décembre 1952, acte n° 25.368.

Siège Social : à BATTICE
(Arrondissement de Verviers)

ACTION AU PORTEUR
sans désignation de valeur

N° 12530

Un Administrateur,

Un Administrateur,

Titre créé
après le
6-10-1944.

Aandelencertificaat van de S.A. Charbonnages Réunis La Minerie, ca. 1950. Collectie auteur. Deze kolenmijn te Battice werd in 1959/60 gesloten. La Minerie had in haar nadagen veel Nederlandse mijnwerkers in dienst.

